

Türk Resminde Hamaşî Konulu Resimler: Şehzade Süleyman Paşa'nın Salla Rumeli'ye Geçiş

Gül SARIDİKMEN*

Özet

Türk resminde sanatçılar tarafından en çok resmedilen konular arasında, savaş, kahramanlık, zaferler gibi olayları canlandıran haması konulu resimler vardır. Şehzade Süleyman'ın salla Rumeli'ye geçiş konusu da bu kapsamda resimlere aktarılmıştır. Sultan Orhan'ın oğlu Şehzade Süleyman Paşa'nın beyleri ve askerleriyle birlikte salla Rumeli'ye geçtiği rivayet edilir. 1350'li yıllarda öncelikle buradaki Çimpe Kalesi ele geçirilerek, Gelibolu, Tekirdağ, Keşan ve Çorlu yönünde Rumeli fethedilmiştir. Rumeli Fatihi olarak anılan Gazi Süleyman Paşa, Bolayır'da yaşamış ve burada vefat etmiştir. Bolayır'da defnedilerek, Gazi Süleyman Paşa Türbesi yapılmıştır. 1900'lerde ressam Hasan Rıza, Salla Rumeli'ye Geçiş konulu iki resim yapmıştır. Resimlerden biri İstanbul Askeri Müze'de, diğeri Edirne Belediyesi Koleksiyonu'ndadır. İki sal üzerinde kalabalık figürlerin olduğu bu resimler, bu konudaki ilk örnekler olarak değerlendirilebilir. Halim Bey'in benzer bir resmi, İstanbul Deniz Müzesi'ndedir. TBMM Milli Saraylar Koleksiyonu'nda Halid Naci'nin bir tablosu vardır. Halid Naci'nin tablosunun benzer bir örneği, Nazmi Ziya'ya atfedilir ve resmin nerede olduğu bilinmemektedir. 1950'li yıllarda, tarih konulu kitaplarda, dergilerde, ansiklopedilerde, Rumeli'ye geçiş konusuna yer verilerek, Münif Fehim'in konuyu canlandıran resimleri yayımlanmıştır. Bu çalışmada, Rumeli'nin fethi ve Rumeli Fatihi olarak anılan Şehzade Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçiş, tarihi kaynaklara göre değerlendirilmesi ve Türk resminde, haması konular arasında Salla Rumeli'ye Geçiş konusunu resmeden sanatçılar ile eserlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Rumeli'ye geçiş, Çimpe Kalesi, Süleyman Paşa, Türk resmi, hamaset

Heroic Pictures in Turkish Paintings: Prince Suleiman Pasha's Rafting to Rumelia

Abstract

Among the subjects most frequently portrayed by the artists in Turkish painting, there are heroic paintings which revive events such as war, heroism and victories. In this context, the epic event of Prince Suleiman's crossing the sea to Rumelia was transferred to the paintings. Prince Suleiman Pasha, son of Sultan Orhan, is narrated to be going to Rumelia with his lords and soldiers. In the 1350s, first, the Çimpe Fortress was captured and then the Rumelia was conquered in the direction of Gelibolu, Tekirdağ.

* Dr. Öğr. Üyesi Gül SARIDİKMEN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü. gulsaridikmen@yahoo.com

Keşan and Çorlu. Gahzi Suleiman Pasha, who was known as the Conqueror of Rumelia, lived and died in Bolayır. He was buried in Gahzi Suleiman Pasha Tomb in Bolayır. In the 1900s, the painter Hasan Rıza, made two paintings about rafting to Rumelia. One of the pictures is in Istanbul Military Museum and the other is in Edirne Municipality Collection. These paintings with crowded figures on two raft can be considered as the first examples on this theme. A similar painting by Halim Bey is located in Istanbul Naval Museum. There is another painting with the same theme by Halid Naci in the TBMM National Palaces Collection. A similar example of Halid Naci's painting is attributed to Nazmi Ziya, however its whereabouts are unknown. In the 1950s, books, magazines, encyclopedias on history start to give coverage to the transition to Rumelia with visual elements provided by Münif Fehim's paintings. This study examines the conquest of Rumelia and the passage of Prince Suleiman Pasha, who is known as the Rumelia Conqueror, to Rumelia, according to historical sources and the works of artists who depict the issue in epic Turkish paintings.

Key words: *Transition to Rumelia, Çimpe Fortress, Suleiman Pasha, Turkish painting, heroic*

Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye Geçişi ve Çimpe Kalesi

Türklerin Anadolu'dan Rumeli'ye geçişinde ve Gelibolu'nun fethinde Şehzade Süleyman Paşa'nın ayrıcalıklı bir yeri vardır. Süleyman Paşa, Rumeli Fatihi olarak anılır. Osmanlı'nın ikinci hükümdarı olan Orhan Bey'in büyük oğlu Süleyman Paşa, Gelibolu'ya geçip, öncelikle günümüzde Çimpe/Çimpi Kalesi olarak anılan ve Batı kaynaklarında Tzympe, Tsympe, Zimpé adıyla geçen Çimbi¹ Kalesi'ni fethederek Gelibolu'nun Osmanlı topraklarına katılmasını sağlamıştır. Bu fetihle birlikte Balkan fütühatının da önü açılmıştır. Süleyman Paşa, birkaç yıl sonra Bolayır ile Seydikavağı arasında doğanıyla avlanırken atından düşerek vefat etmiştir.² Ölüm tarihi 758/1357 ya da 760/1359 ve 761/1360 olarak farklı farklı geçer ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Süleyman Paşa'nın 43 yaşında vefat ettiğini belirtir.³ Rumeli Fatihi Gazi Süleyman Paşa, vasiyeti üzerine Gelibolu'da Bolayır beldesindeki imareti civarında yaptırdığı türbeye defnedilmiştir. Vatan Şairi olarak anılan ve Gelibolu mutasarrıfı olarak da görev yapmış olan Namık Kemal'in (1840-1888) türbesi de aynı yerdedir.

Süleyman Paşa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Feridun Emecen, herhangi bir kaynağa dayanılmaksızın 716/1316 olarak verilen Süleyman Paşa'nın doğum tarihi için, 1324 tarihli Mekece vakfiyesine dayanarak, 1324'te en az buluş çağına erişmiş yaşta olduğu düşünülürse, doğum tarihi için 1310 gibi daha erken bir tarihi teklif etmek gerekeceğini belirtmektedir. Ayrıca, I. Murad'ın annesi olan Nilüfer Hatun'un Süleyman Paşa'nın annesi olmadığını neredeyse kesin gibi olduğunu belirterek, Süleyman Paşa'nın annesi için de Mekece vakfiyesinden yararlanarak "... muhtemelen söz konusu vakfiyede adı geçen ve Orhan Bey'in amcasının kızı olduğu anlaşılan Akbaşlı (Gündüz Bey?) kızı, adı Efendi, Eftende, Efendizâde, şeklinde de yazılan Efdenze olmalıdır. Süleyman Paşa'nın kızlarından birinin de aynı adı taşımış olması bu hususta önemli bir ipucu sağlar."⁴ diyerek Süleyman Paşa'nın annesinin kimliğini de çözmeye çalışır. Süleyman Paşa'nın adının geçtiği ilk çağdaş kaynağın Mekece vakfiyesi olduğunu belirten Emecen, burada şahitler arasında isminin "Süleyman b. Orhan" olarak kayıtlı olduğunu ve "Paşa" lakabıyla anıldığına dair ilk kaydın ise 1348 tarihli mülknâmede yer aldığını ve kronikler içinde de en eski Osmanlı tarihi olarak kabul edilen Ahmedî'nin eserinde yine Paşa lakabıyla anıldığına açıklar.⁵

1 Batı kaynaklarında Tzympe, Tsympe ve Zimpé gibi adlarla anılmış olan Çimbi, Osmanlı tahrir defterlerinde Cinbi ve Osmanlı tarihlerinde Cibni, Cinbi, Cimbi, Cimbini, Cembini, Cimbeni, Cinbi, Çin hisarı, Cimni, Çimni, Çimnik, Çümbin, Cimenlik, Çimlenlik ve Çimenlik gibi farklı adlarla kaydedilmiştir. Münir Aktepe, "Osmanlıların Rumeli'de İlk Fethettikleri Çimbi Kal'ası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.1, S.2, İstanbul 1950, s.286-290; Münir Aktepe, "Çimbi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.VIII, İstanbul 1993, s.317.

2 M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Süleyman Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul 1979, s.193.

3 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.1, 5. Baskı, Ankara 1988, s.144.

4 Feridun Emecen, "Rumeli Fâtihi Süleyman Paşa'ya Dair Bazı Meseleler ve Notlar", *Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal of Eurasian Inquires (AVİD)*, C.6, S.1, İstanbul 2017, s.1-3; Feridun Emecen, "Süleyman Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.XXXVIII, İstanbul 2010, s.94.

5 Feridun M. Emecen, "Orhan Bey'in 1348 Tarihli Mülknamesi Hakkında Yeni Bazı Notlar ve Düşünceler", *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2012, s.313; Emecen, "Rumeli Fâtihi Süleyman Paşa'ya Dair Bazı Meseleler ve Notlar", s.3.

Türklerin Rumeli'ye geçişi konusunda farklı kayıtlar vardır. 14. yüzyılda, Bizans ile ilişkiler önemlidir ve Türklerden yardım isteyerek çeşitli işbirliklerinde buldukları bilinir. Bu vesileyle de Türkler, farklı zamanlarda Rumeli'ye geçiş yapmıştır. 1327'de II. Andronikos, torunu III. Andronikos ile taht kavgaları sırasında Orhan Bey'den yardım istemiştir. Orhan'ın gönderdiği kuvvet, Çorlu ve Silivri'de mağlup olmuştur. 1341'de III. Andronikos'un vefatıyla dokuz yaşındaki oğlu V. Yuannis Paleologos imparator olmuştur. Andronikos'un vasiyeti üzerine, Kantakuzenos (?-1383) da küçük imparatora vasi tayin edildiğinden imparatorluk tacı giyerek işe başlamış ve bir süre sonra saray entrikaları sonucunda buradan ayrılıp Dimetoka'da kendi imparatorluğunu ilan etmiştir. Kantakuzenos ve Aydınolu Umur Bey, bu açıdan önemli isimlerdir. İmparatorluğunu ilan eden Kantakuzenos, Umur Bey'in yardımıyla üç yıl rakipleriyle mücadele edebilmiştir. 1344'te Umur Bey'in tavsiyesiyle Kantakuzenos, Osmanolu Orhan Bey ile görüşmüş ve desteğini almıştır. Orhan Bey, 1345'te on altı bin kişiyle yardım etmiş ve böylece Edirne ile Karadeniz sahilleri, Kantakuzenos tarafından Orhan Bey'e bağlanmıştır. Orhan Bey, 1346'da Kantakuzenos'un kızı Theodora ile evlenmiştir. Güç kazanan Kantakuzenos, 1347'de İstanbul'a girmiş ve küçük imparator Yuannis ile birlikte imparatorluğu kabul edilmiştir. Kantakuzenos'un damadı olan Orhan Bey, Selanik'i almak isteyen Sırplar'a karşı 1349'da da yirmi bin kuvvet gönderip Selanik'i kurtarıp kayınpederine yardımcı olmuştur. Kantakuzenos hem V. Yuannis ile validesi Anna do Savua, hem de Sırp ve Bulgarlar ile olan mücadelesinde Orhan Bey'den Osmanlı desteği almıştır. Orhan Bey'in yardımları karşılığında, Gelibolu yarımadasındaki Çimpe Kalesi, üs olarak Osmanlılara vaat edilmiştir. Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa komutasında Rumeli'ye geçen Türk ordusu, kuşatma altındaki Edirne ve imparatorun oğlu Mathaios/Matthaeos/Mateos'u kurtarmıştır. Süleyman Paşa, Kantakuzenos'a destek olan bu başarı ardından Osmanlılara verilmiş olan Çimpe/Çimpi Kalesi'ne bir miktar askeri kuvvet bırakmıştır. Bir süre sonra da Gelibolu limanı ile birlikte Süleyman Paşa tarafından alınmıştır.⁶

15. yüzyılda yaşamış olan Bizans tarihçisi Dukas (1400-1470), *Bizans Tarihi*'nde, Kantakuzenos'un Orhan'dan yardım istediğini, Orhan'ın destek kuvvet olarak on bin Türk gönderdiğini, sonrasında Kantakuzenos'un kızını Orhan ile evlendirdiğini ve beş bin kuvvet daha gönderdiğini; Türklerin Rumları esir ettiklerini, Türklerin Trakya'ya girip çıktığını, bazılarının ufak kayıklarla Sistodan Avidos'a, bazılarının da Lamsoka (Lapseki) tarafından Heroniso (Gelibolu) yarımadasına geçtiğini yazmıştır. Orhan'ın evlatlarından Süleyman'ın mühim kuvvetlerle Lapseki'den karşıya geçip, Gelibolu yarımadasının köylerini yağma ettiklerini ve Despot Mateos Kantakuzinos'un yarımadanın Eksamilion mevkiinde Süleyman'a rastlayarak savaştığını, Süleyman dâhil birçok Türk'ü telef ettiğini de yazmış olan Dukas, ayrıca Türklerin ikide bir karşı tarafa geçerek Gelibolu yarımadasının köylerini zapt ettiklerini de eklemiştir.⁷

Kantakuzenos, aynı zamanda hatıralarını kaydederek Bizans tarihi için önemli

6 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.124-128, 141-143. Kantakuzenos ve Nikephoros Gregoras'a dayanarak Süleyman kumandasındaki ordunun on binden az olmadığı, on iki bini bulduğu da kaynaklarda belirtiliyor. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret İşıltan), 7. Baskı, Ankara 2011, s.487.

7 Dukas, *Bizans Tarihi*, (çev. VL. Mirmiroğlu), İstanbul 1956, s.17-23.

bir kaynak olan *Historia* adlı eseri oluşturmuştur. Nicolaos Nicoloudes, Bizans'ın son yüzyılına damga vuran olay olarak Gelibolu'nun 1354'te Türkler tarafından fethinin, İmparator İoannes Kantakouzenos'un hatıraları *Historiai* ile Nikephoros Gregoras'ın Roma Tarihi *Romaike Historia*, kısa kronikler ve 15. yüzyıl tarihçilerinden Doukas ve Laonikos Chalkokondyles'in eserlerinde anlatıldığını belirtir. Bu anlatımlara göre; VI. İoannes Kantakouzenos'un iktidar için Bizans'taki iç savaşlarda Osmanlı Beyi Orhan ile ittifak yapmak isteğiyle kızı Theodora'yı ona eş olarak vermiş ve karşılığında ertesi yıl Orhan Bey'in büyük oğlu Süleyman'ı bir orduyla birlikte Kantakouzenos'un safında savaşması için ilk kez Avrupa'ya göndermiştir. Bu ittifak, 1350 ve 1352'de iç savaşın resmen sona ermesinden sonra Kantakouzenos ve oğlu Mathaios ile V. İonnes Palaiologos arasındaki mücadele sırasında da devam etmiştir. Nicoloudes, Kantakouzenos'un, Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nin Osmanlı ile Bizans arasında fiziki bir sınır oluşturduğundan imparatorun kendisine sağlanan yardım kolaylığı ve hızı açısından 1352'de Gelibolu yakınındaki Çimpe Kalesi'nin Süleyman Paşa'ya geçici bir üs olarak verdiğini ve Bizans imparatorluğunun askeri zaafından yararlanmak isteyen Süleyman Paşa'nın Çimpe'yi Bizans topraklarına düzenlediği akınlarda bir üs olarak kullanmaya başladığını da açıklamaktadır.⁸

Nicoloudes, iç savaş sonrasında Süleyman Paşa'nın uzaklaştırılmasına imparatorluğun askeri gücünün imkân vermediğinden Kantakouzenos'un *Historiai*'sini kaynak göstererek, Kantakouzenos'un damadı Orhan'dan yardım istediğini; imparatorluk ile barış yapmış olan Orhan Bey'in, oğluna baskı yaparak 10.000 hyperpyra (altın para) karşılığında Çimpe'den geri çekilmeyi kabul ettirdiğini ve Çimpe'nin teslimi için görüşmelerin sonuca yaklaşip üzerinde anlaşılabilir tutarın ödendiğini belirtir. 2 Mart 1354 tarihinde Gelibolu başta olmak üzere, yarımada'daki sahil kentinin sur ve çevre duvarlarının yıkılmasına sebep olan Trakya'daki güçlü deprem nedeniyle pek çok kişi ölmüş ve sağ kalanlar da Türklerin saldırısından korktukları için evlerini terk etmiştir. Bu beklenmedik fırsattan istifade eden Süleyman Paşa, Çimpe'yi terk etmemiş ve o sırada Bithynia'nın Biga kentinde olan Süleyman Paşa, ordusu ile Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen kalabalık halkını da yanına alarak Gelibolu'ya geçmiş ve yıkılan binalar ve surları yeniden inşa etmeye başlayarak bu bölgelere yerleşmişlerdir. Doğal felaketin getirdiği yıkıma ek olarak, bölgeden ayrılmayan halkın esir edilmesi ve kötü hava şartları nedeniyle de pek çok kişi ölmüştür. Bu olaylar üzerine Kantakouzenos, Süleyman Paşa'yı anlaşmaya uyması ve Trakya'daki bütün kentleri terk etmesi için ikna etmeye çalışarak karşılığında anlaşmış oldukları tutarın dört katını ödemeyi teklif etmiştir. Ancak, Süleyman Paşa, Trakya'daki kentleri savaş yoluyla ve zorla almadığını, buraları sakinleri tarafından terk edilmiş olarak Tanrı'nın inayetiyle kendisine verildiğini öne sürerek

⁸ Nicolaos Nicoloudes, "Bir Tarihi Olayın Açıklanması ile İlgili Sorunlar: Gelibolu'nun Fethi ve Laonikos Chalkokondyles", (çev. Ferhan Kılıdökme Mollaoğlu), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.27, S.44, 2008, s.205-206. Georg Ostrogorsky, Türkler sayesinde İonnes VI. Kantakouzenos'un düşmanlarını bir kez daha yendiğini, ancak Türk yardımının iki tarafının da keskin bir kılıç gibi olduğunu; Türk yağma akınları devresinin sonuna yaklaştığını ve Osmanlılar'ın Avrupa toprağına kuvvetle yerleşme devrinin başladığını belirterek, 1352 yılında Türklerin Gelibolu yakınındaki TZYMPPE (Çimbi) kalesinde yuvalanmış ve 1354 Mart'ında Bizanslıları buradan kaçmaya zorlayan korkunç zelzeleden sonra Orhan'ın oğlu Süleyman'ın bizzat Kallipolis'i (Gelibolu) işgal etmiş olduğunu kaydetmiştir. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.487-488.

teklifi reddetmiştir. İmparator'un, Orhan Bey'den tekrar arabuluculuk istediği ve İzmit'te görüşmeyi kararlaştırmış olmalarına rağmen, imparator İzmit'e gittiğinde Orhan Bey'in hastalık nedeniyle gelemediği kendisine bildirilmiş ve herhangi bir sonuç alınamamıştır. Sonrasında da resmen ertelenen görüşme, hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.⁹ Süleyman Paşa'nın Gelibolu'ya kuvvetle yerleşmesinden kısa süre sonra, Balkan ülkelerinin Türkler tarafından sistemli olarak fethi başlamıştır.¹⁰ 1354'te Bozcaada'da hapsedilmiş olan asıl İmparator Yuannis'in İstanbul'a gelmesi üzerine, Kantakuzenos tahttan indirilmiş ve 1355'te manastıra çekilerek rahip olmuştur. 1355'te Sırp kralı Stefan Duşan da vefat ettiğinden Sırp İmparatorluğu parçalanmıştır.¹¹

Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçerek Bizans toprağı olan Gelibolu'yu ele geçirmesi, Osmanlı tarihi kaynaklarında farklı biçimlerde anlatılır. 1335'lerde Karesi topraklarının kontrolünü tam olarak alarak, Karesi Beyliği'nin tamamını işgal etmiş¹² olan Orhan Bey, Karesi ilinin idaresini oğlu Süleyman Paşa'ya vermiştir. Süleyman Paşa, Edincik, Biga ve Lapseki'yi ele geçirmiştir. 15.-16. yüzyıl Osmanlı tarihçilerince kabul edilen efsanevi görüşe göre, Karesi ili beyi Süleyman Paşa, eski Karesi emirlerinden Ece Bey ve Gazi Fazıl Bey'e karşı kıyıya geçme isteğini bildirince, Ece Bey ve Gazi Fazıl Bey önce kendilerinin geçmelerini teklif etmiştir. Bu teklifleri üzerine, Ece Bey ve Gazi Fazıl Bey'i keşfe göndermiştir. Sal veya sandal yardımıyla deniz yoluyla Çimbi Hisarı civarına geçip buradan bir kişiyi de yanlarına alarak Süleyman Paşa'ya getirmişlerdir. Süleyman Paşa, bu kişiye çeşitli hediyeler vermiş ve kalenin zayıf yerini belirlemiştir. Bu aşamada, hemen birkaç sal yapıldığı ve Süleyman Paşa'nın seçtiği seksen cesur askerle gece sallara binip karşı yakaya geçtiği, kendilerine kalenin zayıf yerini gösteren kişinin yönlendirmesiyle kaleye girdikleri ve ele geçirdikleri anlatılır. Harman vakti olduğundan bu civarda yaşayanların çoğunun bağlarda ve harmanlarda olduğu da belirtilir. Ayrıca, o vakitler sancak ve nakkare olmadığı için, kendileri bezden sancak ve yemek yedikleri bakır tasların dibini delip nakkare yapmışlardır. Kaleyi aldıklarında kimseyi incitmemişler ve onları ihsan ederek kendi taraflarına almışlardır. Limandaki gemilerle karşı kıyıdaki askerleri buraya taşımışlardır. Ece Bey, yanındaki bazı adamlarla hisardaki atlara binip Bolayır yanındaki Akçalıman'da bulunan gemileri yakıp kaleye dönmüştür. Çimbi limanındaki gemilerle karşı kıyıda iki binden fazla asker taşındığı rivayet edilir. Bir gece, Aya Şilonya adlı hisarı da fethederek kale sayısını ikiye çıkarmışlar ve her iki kaleyi onarmışlardır. Aya Şilonya, Odköklük (Balabancık) ve Eksamiye zapt edilmiştir. Kaledeki

9 Nicoloudes, "Bir Tarihi Olayın Açıklanması ile İlgili Sorunlar: Gelibolu'nun Fethi ve Laonikos Chalkokondyles", s.206-207; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1300 – 1451)*, C.I, (çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2012, s.190-192.

10 Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.493.

11 Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.488-491; Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Osmanlı*, C.I, (ed. Güler Eren), Ankara 1999, s.62.

12 İnalçık, "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", s.62. İnalçık, Karesi Beyliği'nin 1335'te tam olarak Osmanlı'ya geçtiğini belirtir. Feridun Emecen ise Karesi topraklarının tamamen ele geçirilişinin 1348 yılından itibaren olduğunu yazmıştır. Emecen, "Süleyman Paşa", s.94. Emecen, ayrıca, bir diğer yayımında ise bu tarihi, 1345-1346 olarak gösterir. Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul 2015, s.50.

askerler de zarar vermesini diye Anadolu'ya Karesi iline geçirilmiştir. Kale ve çevrelerine Anadolu Türkleri yerleştirilmiştir. Böylece, Gelibolu fethedilip, burada Müslüman Türk iskânı başlamıştır. Ancak, günümüz Osmanlı tarihçilerince bu rivayetlerde olayların akışı ve kronolojisi açısından bazı problemler olduğu kabul edilir.¹³

Çimpe/Çimbi Kalesi, Osmanlıların Rumeli'de Gelibolu yarımadasında sahip oldukları ilk kale olarak bilinir. Küçük kalenin yeri kesin olarak tespit edilememekle birlikte, bazı araştırmalarda Gelibolu'nun güneyinde Nagaraburnu karşısındaki Sestos harabeleri civarında olduğu belirtilirken, bir kısmında Bolayır'ın kuzeyinde, bugünkü Doğanarlan Çiftliği ile Kavak deresi civarında Kazanağzı mevkinde ve Marmara denizinin Rumeli sahilinde, milattan önce IV. yüzyıl başlarında yaşayan Lysimahos tarafından yaptırılan kale kalıntıları civarında bulunduğu belirtilir.¹⁴ Çimpe Kalesi'nin yeri için farklı görüşler de vardır.¹⁵ Bolayır'da günümüzde Çimpe Kalesi olarak gösterilen yer ise aslında bahsedilen kale değil, tabyaların olduğu başka bir askeri alandır. Bu alanın 4 km ilerisinde deniz tarafında Namaztepe vardır ve Süleyman Paşa ile komutasındaki arkadaşlarının Lapseki, Çardak tarafından salla geçerek Rumeli yakasında ilk ayak bastıkları alan kabul edilir. Burada şükür namazı kıldıkları rivayet edildiğinden ismi Namaztepe olarak anılır. Günümüzde, bu kalenin Eceabat taraflarında aranması gerektiği de düşünülmektedir. Gelibolu'nun alınmasında, Çimbi/Çimpe Kalesi çok önemlidir ve Osmanlılar için bu bölgedeki ilk askeri üs olmuştur. Kale, Süleyman Paşa'nın Dimetoka'da, Sırp ve Bulgarlara karşı Bizans İmparatoru Kantakuzenos'a yardımına karşılık 1352'de Osmanlılara geçmiştir.¹⁶ Bizans'ın iç mücadeleleri ile Sırp ve Bulgarlar ile olan mücadeleleri sebebiyle Anadolu gazileri sık sık Rumeli'ye geçmeye başlamıştır. İmparator Kantakuzenos, Çimbi'yi Bizans'a verip içindeki Türk askerlerini geri çekmesi için Orhan Bey'e 10.000 altın teklif etmiştir. Orhan Bey, Allah'ın takdiri ile meydana gelen deprem sonucunda buraları harap olarak alıp Gelibolu'yu fethetmiştir. 1263-1264'te Selçuklular'dan İzzeddin Keykavus ve Sarı Saltuk Dede'nin Balkanlar'da Dobruca'ya yerleşmesi, Türklerin Anadolu'dan Balkanlar'a ilk yerleşmesi olarak bilinir.¹⁷ Mantran,

13 Mustafa Cezar, *Resimli - Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.1, İstanbul 1957, s.85-87; Emecen, "Süleyman Paşa", s.95.

14 Aktepe, "Çimbi", s.317; Aktepe, "Osmanlı'ların Rumeli'de İlk Fethettikleri Çimbi Kal'ası", s.291-302.

15 Mesut Uyar, Aktepe'nin olası yer olarak Ekzemil'in güneyinde, Marmara sahilinde bir mevki belirttiğini ve belirtilen bu bölgelerde 1992-96 yılları arasında arazi araştırmaları yaptıklarını, kale ya da herhangi bir tarihi kalıntıya rastlamadığını belirtir. Günümüzde törenlerin yapıldığı Bolayır yakınlarında Çimpe Kalesi olarak belirlenen yer de aslında bu kale değildir, burası 19. yüzyıldan kalma askeri alandır ve burada topçu tabyaları vardır. Mesut Uyar - Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, İstanbul 2014, s.565, 116 nolu dipnot. Ayrıca, Zerrin Günel da kalenin yeri ile ilgili araştırmalar yapmıştır. Gelibolu Bolayır'daki Çimpe Kalesi diye bilinen yerin 19. yüzyıl Osmanlı tabyası olduğunu ve civarında Bizans veya erken dönem Osmanlı kalıntılarını rastlanmadığını açıklar. Çimpe Kalesi'nin yeri olarak Gelibolu yarımadasının kuzeyinde, Kazanağzı Deresi'nin güneyinde ve olasılıkla Eksamil duvarının Marmara Denizi'ne bakan bir burcun olduğunu ya da kalenin Anadolu yakasında aranması gerektiği tezini de ortaya koyarak Anadolu yakasındaki Asarkale olduğunu belirtmiştir. Bkz. Zerrin Günel, "Çimpe (Tzympe) Kalesi'nin Yeri", *XV. Türk Tarih Kongresi 11-15 Eylül 2006*, C.IV, Ankara 2010, s.939-948.

16 Aktepe, "Çimbi", s.317-318; Halil İnalçık, "Rumeli", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1964, s.767-768; Tekindağ, "Süleyman Paşa", s.191; Feridun Emecen, "Gelibolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.XIV, İstanbul 1996, s.1.

17 İnalçık, "Rumeli", s.767-768; İbrahim Sezgin, Osmanlıların Rumeli'ye Geçiş ve İlk Fetihler", *Osmanlı*, C.I,

ilk Türk dalgasının 1304-1305 kışından başlayarak Gelibolu yarımadasına yerleştiğini ve bu süreçte Katalonyalıların ganimetlerle yaşamayı tercih ederken, Türklerin çiftçiliğe bile başladığını belirtir ve 1307'de yarımadaı terk ettiklerini, belki bazı ailelerin orada kaldıklarını da ekler.¹⁸ Osmanlıların Rumeli'ye yerleşmesi, Süleyman Paşa sayesinde 1352 yılında, Tzympe/Çimpe Kalesi'nin üs olarak alınmasıyla olmuştur.

Süleyman Paşa, diğer Türk beylerinin de desteğini alarak Bizans İmparatorluğu'ndaki taht mücadeleleri ve 2 Mart 1354'te Gelibolu'da meydana gelen şiddetli depremin de etkisiyle savunmasız hale gelen Gelibolu'yu fethederek Rumeli fütuhatına başlamıştır. Süleyman Paşa'nın Çimpe Kalesi'nde bıraktığı askerler, depremin de etkisiyle savunmasız kalan bu bölgedeki kaleleri ele geçirmişlerdir.¹⁹ Tarihçi Gregoras, Süleyman Paşa'nın Trakya'da, adeta Osmanlı kolonisinde bulunuyormuş, kendi öz yurduymuş ya da kendi mülklerindeymiş gibi hareket ettiğini yazmıştır.²⁰ 1354 yılında Gelibolu ve Rumeli'de büyük yıkıntı ve tahribata sebep olan deprem sonrasında, Anadolu'dan getirilen halkın bu bölgeye yerleştirilmesiyle birlikte bölgede Müslüman Türk iskânı başlamıştır.

Şükrullah Efendi, Âşıkpaşazâde, Neşrî, Oruç Beğ, Hoca Sadeddin Efendi, İbn-i Kemal ve Lütfi Paşa gibi 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı tarihçileri, Türklerin Rumeli'ye geçişini Bizans kaynaklarından biraz daha farklı anlatırlar. Bu anlatımlar arasında ise Şükrullah Efendi'nin anlatımı diğerlerinden biraz daha farklılaşır. 15. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Şükrullah Efendi, kainatın yaratılışından ve Adem'den başlayarak 855/1451 yılına kadarki olayları naklettiği, genel dünya tarihi ve İslâm tarihini konu alan *Behcetü't Tevârih* adlı eseri, 861-863/1456-1458 arasında yazmıştır.²¹ On üç bölüm halindeki *Behcetü't Tevârih* adlı eserinde, on üçüncü bölümde Osmanlı tarihini ve Fatih Sultan Mehmed'e kadar olan padişahları konu alır. Şükrullah Efendi, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişi konusunu da yer vermiştir. Osman Gazi'nin vefatından sonra

Ankara 1999, s.212. Feridun Dirimtekin, Bizans tarihçilerinin verdiği bilgilere göre, bu tarihin 1261 senesinden itibaren başlamış olduğunu belirtir. Feridun Dirimtekin, "Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeli'ye Geçiş ve Yerleşimleri", *VII. Türk Tarih Kongresi 25-29 Eylül 1970 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.II, Ankara 1973, s.577.

18 Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I Osmanlı Devletinin Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*, (çev. Server Tanilli), 4. Baskı, İstanbul 2000, s.28.

19 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.137; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1300 – 1451)*, s.190-192; Elizabeth A. Zachariadou, "Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", (çev. Yunus Koç), *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, (der. Oktay Özel - Mehmet Öz), 2. Baskı, Ankara 2005, s.346-349, 377-382. Zachariadou, Türklerin ilk defa 1313 tarihlerinde Katalan Seferi ile Trakya'ya geçerek, yağma ve esir alma işlerine koyulmuş olduklarını; kısa bir süre için püskürtüldükten sonra saldırılarına yeniden başladıklarını; V. Ioannes Paleologos ile Ioannes Kantakuzenos arasında yaşanan iç savaş sürecinde (1341-1347) Türklerin iki rakipten birisine müttefik veya paralı asker olarak yerine getirdikleri hizmet amacıyla buldukları Trakya'daki mevcudiyetleri meşru hale geldiği için buradaki konularını güçlendirdiklerini; müttefik kalarak da yağmalamaya ve köle olarak satmak üzere bölge sakinlerinden esir almaya devam ettiklerini ve iç savaşın sonlarına doğru Kantakuzenos'un en ufak bir utanma duymaksızın kendi verdiği bilgilere göre Trakya'nın kırsal bölgesinin boşalmış olduğu bilgisini de verir. Zachariadou, "Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", s.377.

20 Zachariadou, "Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", s.379; Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, (çev. Ragıp Hulusi (Özdem)), Ankara 1998, s.84.

21 Şükrullah Efendi, bu eseri yazdığında yetmiş yaşını geçmiş olduğunu da kaydetmiştir. Şükrullah Efendi, *Behcetü't Tevârih Tarihin Aydınlığında*, (çev. Hasan Almaz), İstanbul 2010, s.26-28, 38.

oğlu Orhan Bey, padişah olduktan sonra Ulubat, Bursa ve İznik'i fethetmiştir. Bir gün kendi kendine düşünürken denizi geçip o ülkenin kâfirlerini imana davet etmeyi ve kabul etmezlerse, Allah için Allah yolunda savaşıp öldürme düşüncesi gönlüne düşmüştür. Bu düşüncedeyken büyük oğlu Süleyman Paşa yanına gelmiş ve oğluna gönlündekileri aktarmıştır. Süleyman Paşa, babasından dileğini yerine getirmek için izin istemiş; Orhan Bey, cesaret, siyaset, cömertlik, feraset ve firasetiyle ünlü Süleyman Paşa'ya izin vermiştir. Orhan Gazi, oğlu Süleyman Paşa'yı Rumeli'ye savaş amacıyla göndermiştir. Sultan Orhan, oğluna Allah'ın yardımıyla o tarafa geçerse önce davette bulunmasını, kabul etmezlerse savaşla ilerlemesini vasiyet etmiştir. Süleyman Paşa, sevinç ve huzurla otağına gelip taraftarlarını toplamış ve danışmanlarına durumu aktarması üzerine olay sevinçle kabul edilerek deniz yoluna hareket başlamıştır. Rivayete göre, deniz kenarında Kemer denilen ormanlık alana ulaşmış burada kâfirlerden birinin sığırını yakalayıp öldürmüşler ve derisinden şeritler yapmışlardır. Ormandan birkaç odun parçası getirip deri şeritlerle birbirine bağlayıp üzerine oturmuşlardır. Seçilen kırk kişi, Allah'a güvenerek salla karşıya geçmiştir. Önce Olgönlek Kalesi'ni, ardından İksamiye Kalesi'ni almışlar. Lazlar (Sırlar), asker toplayarak Migalkarya (Malkara) çölüne gelip çadır kurmuştur. Süleyman Paşa, yüce Allah'ın yardımıyla iki yemek kazanını davul biçimine getirmiş ve karanlık, yağışlı bir gecede kendi atının eğerine davulları bağlayarak yirmi adamını Olgönlek Kalesi'nde bırakıp diğer yirmisiyle yola çıkmıştır. Yanındakileri, beşer beşer gruplara ayırıp kâfir ordusunun dört yanına göndermiştir. Süleyman Paşa, bir gruptan diğerine haykırpıp davul çalıp salâvat getirerek ilerlemiştir. Kâfirler, karanlıkta ve yağışlı gecede dört yandan gelen salâvat sesleriyle birbirlerine girmiş, çadırlarını, savaş aletlerini bırakıp birbirlerini ezip hezime uğrayarak kaçmışlar. Râvi'nin söylediğine göre, altınlar ve gümüşler Mevlevî külahıyla paylaşılmıştır. Kâfirler hezimetle yenilgiye uğramış ve İslâm ordusu gittiği yerlerde galip gelerek kâfirlerin vilayetlerini harap etmiş, yaşlıları ve gençleri imana davet etmiştir. Malkara, İpsala, Vize, Tekfur Dağı (Tekirdağ), Seydi Kavağı, Bolayır ve diğer birçok vilayet Süleyman Paşa'ya geçmiştir. Süleyman Paşa, kiliseleri harap edip mescit yapmıştır. Altı yıl kadar Süleyman Paşa, kâfirlerle savaşmıştır. Bir gün ava çıktığında Bolayır ile Seydi Kavağı arasında doğanın bir kazın ardından salmış ve kendisi de atıyla peşinden koşturarak giderken kazara atın düşmesiyle Süleyman Paşa da atından düşerek vefat etmiştir. Orhan Gazi'ye oğlunun vefat haberi gelince çok ağlamıştır. Orhan Gazi de otuz dokuz yıl savaşla geçirmiş olarak 751/1350'de atmış dört yaşında vefat etmiştir. Orhan Gazi'nin ölümünden sonra oğlu şehitler sultanı Murad Hudâvendigâr başa geçmiştir.²² Çeviri metindeki bu anlatımda "... Rivayet edenin rivayetine göre, ..." ve "... Râvi şöyle der: ..." ifadelerinden anlaşılacağı üzere, Şükrullah Efendi, kendi dönemi öncesinde gerçekleşen bu olayları, başka kaynaklardan nakletmiştir. Bu anlatımda, bir sığır derisi ve ağaçlardan hemen orada yapılan bir sal ve seçilmiş kırk kişinin bu sal üzerinde Rumeli'ye geçtiği rivayet edilmiştir.

Necdet Öztürk, 14.-15. yüzyıllardaki Osmanlı tarihini 15. yüzyılın çağdaş üç tarihçisi olan Âşıkpaşazâde, Neşri ve Oruç Beğ tarihleri kullanılmadan yazılamayacağı

22 Şükrullah Efendi, *Behcetü'l Tevârih Tarihini Aydınlightında*, s.380-382.

23 Şükrullah Efendi, *Behcetü'l Tevârih Tarihini Aydınlightında*, s.381.

görüştüğüdür.²⁴ Âşıkpaşazâde'nin, Çelebi Sultan Mehmed, II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed ile yakınlığı bilinir. Savaşlar, seferler, fetihler ile Edirne'de şehzadelerin sünnet düğününe de katılarak dönemini belgelemeye çalışmıştır. Âşıkpaşazâde, 15. yüzyılda yazdığı eserine *Menâkıb-ı Âli Osman* adını vermiştir ve *Âşıkpaşazâde Tarihi*,²⁵ *Tevârih-i Âl-i Osmân* veya *Âşık Paşazade Tarihi* adıyla bilinen bu Osmanlı tarihinde²⁶, 39. Bâb bölümünde, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye salla geçişini ve sonrasında da Gelibolu'yu fethini anlatmıştır. Sultan II. Bayezid dönemine kadar olan kısmı, kendisi de eserinin başında belirttiği gibi *Yahşi Fakî Menâkıbnâmesi*'nden aktarmış olduğundan Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişi ve Gelibolu fethini de bu eserdeki şekliyle aktarmış olmalıdır. Orhan Gazi, H.735/M.1334-1335 tarihinde Balıkesir, Karasi ilini fethetmiş ve Karasi ilini büyük oğlu Süleyman Paşa'ya verip kendisi Bursa'ya dönmüştür.²⁷ Süleyman Paşa, bir gün Karasi vilayetinde memleketi gezerken Aydıncık'ta şaşılacak, garipsenecek binaların bulunduğu Temaşalık'a²⁸ varır ve bunları görünce biraz düşünüp tefekkür eder, kimseye bir şey söylemez. Oldukça yiğit, cesur bir kişi olan Ece Bey adındaki kişiyi yanına alıp yoluna devam eder. Ece Bey, Süleyman Paşa'nın çok düşünceli görüldüğünü ve buna neyin sebep olduğunu sorunca, Paşa, kâfirlerin haberi olmadan bu denizi geçmeyi düşündüğünü söyler. Ece Bey ve Fazıl Bey, kendilerinin geçmesini teklif eder

24 Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2013, s.X. Necdet Öztürk, *Âşıkpaşazâde, Neşri ve Oruç Beğ tarihlerini çeviri kitap olarak yayımlamıştır. Âşıkpaşazâde Tarihi* için en kapsamlı ve karşılaştırmalı çeviri Öztürk'ün hazırladığı kitaptır. Osmanlıların 684/1285 yılından 908/1502 yılına kadarki tarihini yazan *Âşıkpaşazâde*'nin asıl adı Ahmed olup, dervişliğini ve Âşıkî mahlasını kullanarak kendini Derviş Ahmed Âşıkî ve Âşıkî Derviş Ahmed isimleriyle tanıtmıştır. Çelebi Mehmed, II. Murad, II. Mehmed devirlerinin tamamı ile II. Bayezid döneminin muhtemelen ilk yirmi yılını idrak ettiği ve bu dönemlerdeki olaylara tanıklık ederek uzun bir ömür sürdüğü bilinir. II. Bayezid'din Kara Boğdan seferi olan 889/1484 döneminde Âşıkpaşazâde, eserini yazmaya başladığını ve 86 yaşında olduğunu kaydetmiştir. 816/1413'te Geyve'de hastalanmış ve Orhan Gazi'nin imamının oğlu Yahşi Fakî'nin evinde kalmıştır, burada eserinin Yıldırım Bayezid zamanına kadarki kısmını yazmıştır. Bu bilgileri, günümüzde nerde olduğu bilinmeyen menâkıbnâmesinden almıştır. Öztürk, *Âşıkpaşazâde*'nin Yıldırım Bayezid dönemine kadar olan kısmı, *Yahşi Fakî Menâkıbnâmesi*'ni olduğu gibi kopya etmiş olabileceğini ve ayrıca, onun eserinden etkilenecek eserine *Âşıkpaşazâde*'nin eserine *Menâkıb-ı Âli Osman* adını verdiğini belirtir. Bkz. *Âşıkpaşazâde, Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, s.XVII-XX, XXVIII-XXIX, XXXIX.

25 Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, s.XXVIII-XXIX.

26 Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (çev. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç), İstanbul 2003, s.25-26. *Âşıkpaşazâde*'nin Atsız çevirisi de vardır. Kitapta birtakım hatalar olmakla birlikte, Milli Eğitim Bakanlığı Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi kapsamında Tarih Dizisi yayını olduğundan, halka ve eğitim alanına daha kolay ulaşmış olduğu düşüncesiyle, makalede bu esere de yer verilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Yayını olan bu eserdeki açıklamalara göre; kuruluşundan Fatih Sultan Mehmed dönemi sonuna kadar Osmanlı tarihi anlatılır. Âşık Paşazade'nin, okudukları, dinledikleri, gördükleri ve yaşadıklarına dayanarak yazdığı "Tevârih-i Âl-i Osman" (Osmanlı Hanedanı Tarihi) denilen eseri, 1476'da yazmaya başlamıştır. Başlangıcından Yıldırım Bayezid dönemi sonuna kadar olan bölümü, 816 (1413/1414) yılında Geyve'de Orhan Gazi'nin imamının oğlu Yahşi Fakîh'in evinde gördüğü bir kitabı okuyarak öğrenmiştir. 20 yaşlarında okuduğu bilgileri, ancak 83 yaşındayken yazmıştır. Bu bölümü yazarken bazı olayları unutmuş, yanlış hatırlamış, karıştırmış olma ihtimali vardır. Buna karşılık diğer zamanlarda, hatta bizzat katıldığı savaş, fetih, sefer, düğün gibi tarihi olaylarda tarihi değere sahiptir. Âşık Paşazade, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, (çev. Atsız), İstanbul 1992, s.5-7.

27 Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, s.62-63; Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s.104.

28 Necdet Öztürk çevirisi ile Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç çevirisinde, Temaşalık bir yer adı olarak geçer. Bkz. *Âşıkpaşazâde, Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, s.65; *Âşık Paşazade, Osmanoğulları'nın Tarihi*, s.107. Ancak, Atsız çevirisinde, Süleyman Paşa'nın Aydıncığa gelip temaşa etmeye başladığı yazılıdır. Bkz. *Âşık Paşazade, Âşık Paşaoğlu Tarihi*, s.46.

ve Süleyman Paşa, teklifi uygun bulup nereden geçeceklerini sorunca, burada geçilecek yakın yerler olduğu söylerler. Sonrasından Ece Bey ve Fazıl Bey, yürüyüp Görece'den²⁹ aşağıda deniz kenarındaki Virancahisar denilen yere giderler. Burada, ikisi hemen bir sal yapıp gece bu sala binip karşıya geçerek Cimbi/Cimbini³⁰ hisarı civarına çıkarlar. Bağlar arasında gezerken bir kâfir ele geçirip onu da sala alıp tekrar karşı sahile geçip Süleyman Paşa'ya götürürler. Süleyman Paşa, bu kâfire iyi davranır, kaftan giydirir, beline kuşak, ayağına ayakkabı, başına şapka verip baştan aşağı donatır. Bu kişiye, kâfirlere duyurmadan, görünmeden hisara gizlice girilecek yer olup olmadığını sorar ve kimseye görünmeden gizlice hisara girileceği vaadini alır. Bunun üzerine hemen birkaç sal daha yapılır ve Süleyman Paşa, rehberlik eden kâfir ve yetmiş, seksen kadar seçilmiş gazi/yoldaşla birlikte sala binip gece vakti karşı sahile çıkarlar. Kâfir, doğruca gece vakti Cimbi hisarının gübre dökülen yerine getirip içeri girmelerini sağlar. Hemen hisara girerler ve buradaki kâfirlerin çoğu harman mevsimi olduğundan bahçelerinde, harmanlarında olduğundan hisarı kolaylıkla alırlar. Buradaki kâfirleri hiç incitmeyip aksine ihsan dahi etmişlerdir. Bilinen birkaç kâfiri tutup hisarın limanındaki gemilerle karşı sahildeki askerlere gönderip o gün iki yüzden fazla adam geçirirler. Ece Bey, hisardaki atlara binip Bolayır yakınındaki Akça Liman'daki gemileri yakıp hisara döner. Cimbini Hisarı limanındaki gemileri koruyup bu gemiler aracılığıyla bu yakaya sürekli asker taşırlar. Hiç incitmeden, gönüllerini alıp kâfirlerin çoğunu askerlerin yanına getirirler ve kendilerini güvende hissettirirler. Bunlardan gemici olanları gemilere götürüp kendileri de başlarında durup karşı sahilten iki gün içinde iki binden fazla adamı Cimbi tarafına geçirirler. Çimbini'deki kâfirlerle bu gaziler müttefik olup bir gece Ayaşolonya denilen hisarı da alırlar. Böylece, Müslümanların Rumeli tarafında iki hisarı olur. Yeni alınan hisarın halkını da memnun ederler ve iki hisarı sağlamlaştırırlar. Aydıncık'tan gemilerle çok sayıda insan getirilir. Süleyman Paşa'nın emri üzerine, sonradan herhangi bir kötülük gelmesi ihtimaline karşı hisarlardaki sipahi kâfirler çıkarılıp evleriyle birlikte Karasi iline gönderilir. İki hisarı, bir iki ay iyice sağlamlaştırıp gönüllü gelenleri buralara yerleştirirler. Gelibolu kâfirleri, toplanıp bunlar üzerine gelme hazırlığı yapınca, gaziler onları karşılar ve savaşırlar. Kâfirleri bozguna uğratarak hisarın kapısını kapatırlar. Gazi Fazıl'ı Yakup Ece'ye yoldaş verip Gelibolu'ya gönderirler ve gece gündüz Gelibolu kâfirlerine huzur vermez, iskelesine bile gemi yanaştırmazlar. Gazi Fazıl ve Yakup Ece'ye yoldaşlar, seçkin askerler gönderip Gelibolu'yu uç edinin Bolayır'a yerleşirler.³¹ Bu fetih, H.758/M.1357 yılında gerçekleşir.³²

Rumeli fetihleri üzerine Süleyman Paşa, babası Orhan Gazi'ye haber gönderir ve

29 Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, s.66. Atsız çevirisinde de Görece olarak geçer. Âşık Paşazade, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, s.46. Yavuz- Yekta çevirisinde ise Görecük olarak geçer. Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s.107.

30 Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, s.66. Hisarın adı, Yavuz- Yekta çevirisinde Çimbini'dir. Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s.107. Atsız çevirisinde, Cimbi olarak geçer. Bkz. Âşık Paşazade, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, s.46.

31 Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, s.66-67; Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s.107-108; Âşık Paşazade, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, s.46-47.

32 Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, s.68; Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s.108.

burada fethedilen hisar ve vilayetlere yerleştirmek üzere Müslümanlar ile yoldaş olarak seçkin gaziler gönderilmesini ister. Bu habere çok sevinen Orhan Gazi, Karasi vilayetine gelmiş olan göçer Arapları Rumeli'ye gönderir ve bu bölgeye yerleştirirler. Süleyman Paşa'nın fetihleri devam eder, Tekirdağ'a kadar ulaşılır. Hisarların bazıları iyilikle, bazıları savaşarak alınır. Karasi'den sürekli Müslümanlar gelir ve buralara yerleşirler. Olgönlek Hisarı uç edinilip Hayrabolu'ya yürürler. Konur Hisar tekfuru Kalakonya, Gelibolu taraflarında rahatsızlık verince Süleyman Paşa, gazileri uyarır ve yakalanması sağlanır. Gazi Fazıl ve diğer gaziler, tekfur Kalakonya ve adamlarını yakalayıp, adamları kılıçtan geçirir ve tekfuru hisarına getirirler. Hisar alınır ve halk Süleyman Paşa'ya teslim olur. Tekfur öldürülür, başı padişaha gönderilir, alınan ganimetler gazilere paylaştırılır ve Konur Hisar, Hacı İlbeyi'ne bırakılır. Bu olaylar sonucunda, Gelibolu tekfuru da Türklerin her tarafı aldığını görünce, kendisi anlaşmayla hisarı verir. Bu fetihler, bir yılda gerçekleşir ve bu yerler, Yakup Ece'ye verilir. Böylece bölge, Yakup Ece ve Gazi Fazıl denetiminde olur, Müslümanlar bu bölgelere yerleşir. Gazi Fazıl ve Ece Bey'in mezarları buradadır. Konur, Hacı İlbeyi'ne verilir ve yanına Gazi Evrenoz yoldaş olarak bırakılır. Dimetoka ve diğer illere akın için gönderilir, Konur'a dönerlerdi. Süleyman Paşa da Hayrabolu ve Çorlu vilayetlerini zorlayıp Gelibolu'ya dönerdi. Bir gün Süleyman Paşa, avlanırken bir canavar vururlar ve paşa, kaçan canavarın peşine düşer. Atının ayağı bir deliğe geçer ve atı düşünce Süleyman Paşa, attan düşerek şehit olur. Bu olay, H.758/M.1357 yılında gerçekleşir.³³

II. Bayezid devri Osmanlı tarihçilerinden Müderris Mevlânâ Mehmed Neşri de 898/1492'de tamamladığı *Cihännümâ*³⁴ veya *Kitâb-ı Cihan-Nümâ/Neşri Tarihi*³⁵ adıyla bilinen eserinde, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçiş olayını Âşıkpaşazâde'nin anlatımına benzer olarak kaydetmiştir. H.735/M.1334-1335 senesinde Karasi ilini ele geçiren Orhan Gazi, burayı oğlu Süleyman Paşa'ya verip kendisi Bursa'ya dönmüştür. Orhan Gazi, kalbindeki öte yakaya geçme sevdası fikrindeyken oğlu Süleyman Paşa yanına gelmiş ve Orhan Gazi bu fikrini oğluna söylemiştir. Babasından olur alan Süleyman Paşa, hemen Karasi iline gitmiştir. Aydıncık/Edincik temaslığında tefekkür etmiş ve kimseye söylememiştir. Ece Bey, tefekkür sebebini sorunca, kâfir duymadan denizi geçip karşı kıyaya ulaşma düşüncesini açıklamıştır. Ece Bey ve Fazıl Bey, hemen ağaçtan bir sal kurup Gügercinlik/Gügercinlik/Güreci ile Cimbini/Cimbeni/Tzypé Hisarı karşısındaki Viranca Hisar tarafından salla geçerek Cimbeni Hisarı tarafında bir tutsak alarak sala binip dönmüşlerdir. Süleyman Paşa, bu kâfire hilat ve hediyeler vererek hisara gizlice

33 Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, s.68-71; Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s.109-111; Âşık Paşazade, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, s.48-49. Babası Orhan Gazi'nin Süleyman Paşa'dan iki ay sonra vefat ettiği bildirilir. Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra, kardeşi Murad Han Rumeli'ye geçerek bölgedeki fetihlere devam edilip Çorlu, Dimetoka, Keşan ve H.761/M.1360-1361 tarihinde Edirne de fethedilir. Bkz. Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, s.71-74; Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s.112-114; Âşık Paşazade, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, s.49-51.

34 Neşri'nin *Cihännümâ* adlı eseri dünya kroniği olup, sadece Türklerin ve Osmanlı Devleti'nin Tarihi'nin olduğu altıncı bölüm günümüze ulaşmıştır. Mevlânâ Mehmed Neşri, *Cihännümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2008, s.XIII.

35 Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi*, C.I, (haz. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen), Ankara 1949.

girilecek yeri öğrenmiştir. Hemen bir kaç sal bağlayarak Süleyman Paşa ve seçtiği seksen asker gazi sallara binerek gece Cimmini hisarına geçmiş ve gizlice içeri girmiştir. Ayrıca, o zamanlar sancak ve nakkare olmadığı için kendileri bezden sancak ve yemek yedikleri bakır tasların dibini delip nakkareler yapmışlardır. Hicretin yedi yüz elli sekizinde fetih gerçekleşmiştir.³⁶ Âşık Paşazâde ve Neşrî, Rumeli'ye geçiş ve Çimpe Kalesi'nin ele geçiriliş tarihini H.758/M.1356-1357 olarak vermiştir.

Sultan II. Bayezid devrinde, 15. yüzyıl yazarlarından Oruç Beğ olarak bilinen Edirneli Oruç bin Âdil'in 1288-1502 yılları arasındaki Osmanlı tarihini anlatan ve *Oruç Beğ Tarihi* olarak çevrilerek yayımlanan *Tevârih-i Âl-i Osman* eserinde de benzer anlatım tekrarlanır. Süleyman Paşa'nın Aydıncık'da Temaşalık'ı görüp hayran kalması ve tefekkür halindeyken Ece Bey ve Fazıl Bey adlı iki alp-erenin düşüncesini sorması üzerine Süleyman Paşa, kâfirlerin haberi olmadan denizin öte yanına geçme düşüncesini söyler. Ece Bey ve Fazıl Bey adlı bu iki gazi, Görece'den aşağı deniz kıyısındaki Cemnik/Cimnik/Çimpe Kalesi karşısındaki Viranca Hisarı tarafından hemen orada bir sal yaparak, gece salla Ciminik Kalesi civarına geçerler. Bağlar arasında yakaladıkları bir kâfiri sabah Süleyman Paşa'ya getirirler, kâfir kimse duymadan hisara girilecek yeri göstereceğini söyler ve kâfirin sözü üzerine hemen birkaç sal yaparlar. Süleyman Paşa, yetmiş seksen yararlı bahadıyla sala biner ve gece Çimpe Kalesi'ne geçerler, kaleyi alırlar. Olaylar, diğer anlatımlara uygun olarak devam eder.³⁷ Oruç Bey'in *Osmanlı Tarihi*'nin sadeleştirilmiş metin kısmında, salla geçişten aynı biçimde bahsedilmekle birlikte, kitabın ön kapak tasarımında "Salla Rumeli'ye Geçiş" konusunu betimleyen bir resme de yer verilmiştir.³⁸

16. yüzyılın en meşhur hocalarından olan Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcî-i-Tevârih* adlı eserinde aynı olayı anlatır. "Rumeli diyarının açılışı ve bu fethin destanı" başlığıyla Rumeli'yi güzellik ve zenginliğiyle ünlenmiş ve huzur ve neşe kaynağı ülke, cennet misali yerler olarak nitelendirir. Ülkesini genişletmek isteyen Sultan Orhan, Rumeli'yi ele geçirmeyi düşünmeye başlamıştır ve bu tehlikeli iş için soylu oğlu Gazi Süleyman Paşa'dan başkasını bu önemli görev için yetenekli görmemiştir. Padişah kimselere söylemediği bu sırrını bir gün şehzadesine açıklayarak deniz yolundan Rumeli diyarına geçerek, bölgeyi zaferler taşıyan sancakları için bir durak haline getirmeyi istediğini bir temenni, arzu olarak bildirmiştir. Şehzade Süleyman, Hazreti Allah'ın yardımı ve babası Sultan Orhan'ın da desteği devam ederse, yüce Tanrı'nın himmetiyle denizden geçebileceğini dile getirmiş ve parlak fethinin gerçekleşmesi duasını alarak kendi yönetimindeki Karesi iline dönmüştür. Denizden kolayca geçebileceği uygun yer için deniz kıyısındaki kasabaları dolaşmaya başlar ve Karesi ilinin şirin, göz alan Edincik kasabasında eski, garip bina kalıntılarını gördükten sonra, Temaşalık adı verilen Süleyman kasrına çıkmıştır. Peygamber Hazreti Süleyman zamanından beri bu büyük binada bulunan mermerleri geçmiş yüzyılların

36 Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi*, s.171-185; Neşrî, *Cihannümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s.81-83.

37 Necdet Öztürk (haz.), *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, İstanbul 2008, s.18-20. Kalenin adı, Atsız çevrisinde, Çimnik olarak geçer. Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, (haz. Atsız), İstanbul 1972, s.35-37.

38 Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502) Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2009, s.22-23, kapak. Bu kapak resminde, Askeri Müze Resim Koleksiyonu'nda yer alan Hasan Rıza'nın yağlıboya tablosundaki görünümünden bir kesit sunulmuştur.

güçlü sultanları yaptırdıkları binalara taşıtmışlar ve Osmanlı padişahları da mescitler, saraylar için bu taşları kullanmışlardır açıklamasını yapan Sadeddin Efendi, Şehzade Süleyman'ın bu harap binada divan ederek ülkenin ileri gelenlerini, devlet adamlarını çağırıldığını; bunlardan özellikle Karesi ilinin önde gelen at koparanları olarak nitelediği Ece Bey, Gazi Fazıl ve Evrenos Bey başta olmak üzere, diğer gazilerle birlikte bu yüksek kalede her zaman yaptıkları gibi ülkelerini genişletme konusunu konuşmuşlardır. Şehzadenin derin düşünceli halini gören Ece Bey, durumu anlamaya çalışmak için niçin kederli görüldüğünü sorar ve Süleyman, Rumeli topraklarında zaferler kazanabilmek için şu tehlikeli denizden nasıl geçeriz diye düşündüğünü açıklar. Bunun üzerine Ece Bey ve Fazıl Bey, izin alıp öncü olarak yola çıkıp Çimni Kalesi karşısında denizin genişliği az ve geçişe uygun yeri olan Görece'ye gelmiştir. O gece bir sal yaptırıp karşıya ulaşmak için sal ile denize açılmışlardır. Karşı kıyıda bağlar arasında bir kâfir yakalayıp bağlayıp sal ile tekrar geri dönmüşlerdir. Şehzadeye eli kolu bağlı tutsağı getirmişlerdir. Çeşitli armağanlarla gönlü alınan tutsak, Çimni Kalesi'nin giriş çıkış yerlerini bir bir anlatıp din yolunda savaşılan bu gazilerin önünde gitmiştir. Deniz kıyısında bulunan kâfir topraklarından sığırlar toplatılmış ve bunların derilerinden kayışlar yapılarak ağaç kütükleri birbirine bağlanmıştır. Böylece hemen orada sığır derileri ve kütüklerle iki sal yapılmış ve her birine kırk yiğit binmiştir. Yanlarına savaş için gerekli silahları ve eşyaları da almışlardır. Şehzade Süleyman ile Osmanlı devleti emektarlarından Ak Sungur, Kara Oğlanoğlu, Kara Timurtaş, Kara Hasanoğlu, Akça Kocaoğlu, Balabancıkoğlu gibi kırk yiğit bir sala binerken, Hacı İlbeği, Ece Bey, Gazi Fazıl ve Evrenos Bey'in olduğu kırk kişilik bir grup da diğer sala binmiştir. Karanlık bir gecede, tanrının hidayet şimşegi, Müslümanlık nurunun rehberliğinde Nuh'un gemisini andıran bu iki tekneyle fetih gemilerine örnek olmak üzere karanlık gecede Çimni Kalesi'ne yavaşmışlardır.³⁹ Hoca Sadeddin'in anlatımı, Âşık Paşazade'ninkine benzer biçimde devam eder. Hoca Sadeddin Efendi, sallarin sayısını iki olarak verir ve sallarin sığır derisi ve ağaç kütüklerinden yapıldığını belirtir. Ayrıca, her birine kırk yiğidin bindiği sallarda hangi beyler olduğunu da isimleriyle bildirmişdir.

Sallarla Rumeli'ye geçiş efsanesi; İbn-i Kemal'in *Tevârih-i Âl-i Osman*, Lütfi Paşa'nın *Tevârih-i Âl-i Osman* gibi daha birçok *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı esere konu olmuştur. Hadîdî'nin 6646 beyitten oluşan manzum bir Osmanlı tarihi vardır ve *Tevârih-i Âl-i Osman* adı verilen bu eserinde, Karesi ilini fetheden Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'ya burayı vermesi ve Süleyman Paşa'nın Gelibolu, Cinbi Kalesi ve Keşan'ı alması manzum olarak aktarılmıştır. Süleyman Paşa'nın, Süleyman'ın Belkis için yaptırdığı Temaşalık'tan denize ve Rum illerin bakıp tefekkür etmesi; Ece Bey ve Fazıl Bey'in gemi olmadan, ehli olarak orada hemen bir sal yapmaları, gece sal ile Cinbi Hisarı'na gitmeleri; buradan hisara giriş için kılavuzluk yapacak bir kâfir getirmeleri ve tekrar hayli sal yaparak gece bu sallarla karşıya geçerek hisarı almaları anlatılmıştır.⁴⁰ Bu anlatımda, sal ve karşıya geçen asker sayısı belirtilmemiştir.

39 Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I, (haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1979, s.85-90.

40 Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s.65-74.

Anonim bir *Tevârih-i Âl-i Osman* nüshasında da aynı şekilde olay anlatılarak Ece Bey ve Fazıl Bey'in orada hemen bir sal yapmaları, gece sal ile Çimeni Hisarı'na gitmeleri; buradan getirdikleri kâfirle Süleyman Paşa'ya gelmeleri ve hemen bir kaç sal yaparak Süleyman Paşa'nın yetmiş-seksen kişiyle, alperenler ve bahadırlarla birlikte sala binip gece öte yakaya geçmeleri kaydedilmiştir.⁴¹ Osmanlı'nın kuruluşundan 1553 yılına kadar olan süreci anlatan 16. yüzyıl kaynaklarından biri olan Lutfi'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserindeki anlatımda; Ece Bey ve yoldaşı Fazıl Bey ikisi denizi geçerek Çimenlik Hisarı'na geçip bağlar arasında bir kâfir tutup Süleyman'a getirmişlerdir. Süleyman Paşa, kâfire hilat vermiştir ve hisarın girişi için kâfirin kılavuzluk yapması sağlanmıştır. Süleyman Paşa dahi yetmiş seksen kişi sallara binerek doğru Çimenlik Kalesi'ne gitmiş ve o gece, bu kâfirin kılavuzluğunda kaleye girmişlerdir.⁴² Kalenin adı Çimenlik olarak verilmiş ve tam sal sayısı verilmeden salları denilerek yetmiş-seksen kişinin bindiği belirtilmiştir. Genel olarak bu anlatımlar benzer şekildedir ve Rumeli'ye salla geçişlerde, birkaç sal ve yaklaşık seksen kişiden bahsedilir.

19. yüzyıl başı yazarlarından Hammer'in *Osmanlı Tarihi*'nde, Türklerin Avrupa'ya ilk geçişleri, Gelibolu'nun fethi ve sonrasındaki süreç ile Süleyman Paşa'nın ölümü hakkında benzer bilgi verilir.⁴³ Hammer'in *Osmanlı Tarihi*'nde, Marmara'nın güney kıyısındaki Elespon girişinde (Kale-i Sultanî) Kapıdağ yarımadasının (eski Gizik yarımadası) karaya birleştiği yerde, eski çağlarda İran, Roma, Eski Yunanistan ve Bizans tarihlerinde şöhretli olan Kizik şehrinin ticaret merkezi, buğday anbarı, tersaneler şehri olarak önemi ve Bizans zamanında Elespos bölgesinin idare merkezi olduğu belirtilip Süleyman Paşa'nın bu Kizik şehri ile ilgili hayali ve Asya'dan Avrupa'ya geçiş fikri olayı anlatılır:

“Yeni ele geçirilen Mizi ülkesinin sahibi olan Orhan'ın oğlu, Kizik yıkıntılarının ihtişamlı görünüşüne hayran kaldı. Kırılmış sütunlar, çimen üzerinde yer yer konulmuş

41Anonim, *Tevârih-i Âl-i Osman -F. Giese Neşri-*, (haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s.17-19.

42 Lutfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (haz. Âli Bey), İstanbul 1341, s.29-30; Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Ankara 2001, s.158-159.

43 Hammer'in *Osmanlı Tarihi*'ndeki açıklamalara göre Türkler, Selçuklular zamanından beri birçok kez Avrupa'ya geçmiştir. H.662/M.1263'te ilk geçiş olmuş, Saltuk Dede idaresinde on iki bin Türkmen, Karadeniz'in batı kıyısında Dobruca Tataristanı denilen yöreye yerleşmiştir. On sekizi bulan bu geçişlerin on altısı, Osmanlılar ile ilgilidir. Aydın beyi Umur Bey'in, 1345'te yirmi bin süvari ile Avrupa'ya geçip Kantakuzen'e yardım etmesi önemlidir. Bu sıralarda, Sultan Orhan Kantakuzen'in kızı ile evlenmek istemiş ve Kantakuzenos, bu konuda Umur Bey'e danışmıştır. Orhan'ın kendisi için iyi bir müttefik olacağı fikriyle kızını evlendirmiştir. Kantakuzenos, damadı Orhan Gazi'den destek almıştır. Kantakuzenos, genç rakibi Yani Paleolog'a karşı Orhan'dan yardım istemiş ve Sultan Orhan oğlu Süleyman Paşa'yı yardıma göndermiştir. Süleyman Paşa on bin Türk süvarisiyle Kantakuzenos'un müttefiki olarak Meriç ağzında Aynoz yakınına çıkmış ve Yani Paleolog'un yardımcı askerlerini yenmiş, Bulgaristan'ı hasara uğratmış ve ganimetlerle Asya'ya dönmüştür. Süleyman Paşa, Ece Bey ve Gazi Fazıl'ı, Gelibolu önünde bırakmıştır. Bu sıralarda bir deprem olmuş ve duvarlarda geniş delikler açılınca beraberlerindeki askerlerle birlikte şehre girmişlerdir. Halk arasındaki karışıklıklar, şehri almalarını kolaylaştırmıştır. Gelibolu, böylece Türk idaresine geçmiştir. Bu sırada Biga'da bulunan Süleyman Paşa, habere çok sevinnmiş ve sınırları daha da genişletmek amacıyla Avrupa'ya çok sayıda Türk ve Arap göçmen getirmiştir. Gelibolu ve depremde zarar gören mevkilerin duvarlarını tamir ettirmiştir. Konur, Bolayır, Malkara, Meriç üzerinde İpsala, Tekirdağ 758/1357 yılı içinde Osmanlılara geçmiş, Hayrabolu ve Çorlu'ya kadar ulaşmışlardır. Joseph von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C.I, (çev. Mehmet Ata), İstanbul 1991, s.19-21.

mermerler onu büyülüyordu. Bir gece kıyıda otururken ayın ışıklarıyla revakların, sütunların dalgalar üzerindeki akislerini ve bulutların deniz yüzünde koşuşmasını görerek bu harp [harap] tapınak ve sarayları denizin derinliğinden çıkmış ve su üzerinde bir donanma geziniyormuş sanı verdi. Etrafında sırlı sesler duyar gibi idi; bunlar dalgaların seslerine karışıyordu sanki. Ve kendisine o anda yeni ay (hilâl), gümüşten bir şerit ile Asya ve Avrupa'yı birleştirir şekilde görünmekte idi. Eskiden Edebalı'nın göğsünden çıkıp da, Osman'ın göğsünde gizlenen işte bu hilâldi. O anda Osmanlılık gücünü, Küçük Asya sahillerinden Rum İmparatorluğu kıyılarına götürmeği ve böylece Osman'ın rüyasının hükümlerini gerçekleştirerek Avrupa'yı Asya ile birleştirmeği tasarladı, kararlaştırdı.⁴⁴

Şehzade Süleyman Paşa, Mizi hükümetinde yanında bulunan Ece Bey, Gazi Fazıl, Evrenos Bey ve Hacı İlbeyi ile bu konuyu konuşmuş ve hepsi şehzadenin tasarısını, kararını beğenip uygun bulmuştur. Ece Bey ve Gazi Fazıl, aynı gece Gurucuğa doğru yola çıkıp Gelibolu'dan bir buçuk fersah uzaklıkta ve Gurucuğun karşısında bulunan Çimp'e yakınında keşif yapmak için bir kayığa binmiştir. Yanlarında bir Rum esir getirmişler ve bu adam, Süleyman'a bu mevkinin yoksunluk ve terk edilmişliği bilgisini verip, muhafızları habersizce basmak amacıyla şehzadeyi oraya götürme teklifinde bulunmuştur. Bunun üzerine, Süleyman Paşa hemen iki sal yaptırmış ve ertesi gece en cesaretli arkadaşlarından otuz dokuz kişiyle sala binmiştir. Süleyman Paşa'nın bulunduğu salda Kara-Hasanoğlu, Kara-Alioğlu, Akça-Kocaoğlu ve Balabancikoğlu; diğer salda ise Hacı İlbeyi, Ecebey, Gazi Fazıl ve Evrenos Bey vardır. Hisarın önüne gelince merdivenle duvara tırmanıp içeri girmişler ve halk, o sıralarda hasat işleri nedeniyle tarlalara dağılmış olduğundan hisarı kolaylıkla almışlardır. Süleyman, üç yüz askeri Çimp'e getirmek üzere limandaki sandalları hemen Asya kıyısına yollamış ve üç gün sonrasında da istihkâmdaki Osmanlı muhafızı sayısı üç bin olmuştur.⁴⁵ Hammer, sal sayısını iki sal olarak belirtir ve Süleyman Paşa, Kara-Hasanoğlu, Kara-Alioğlu, Akça-Kocaoğlu, Balabancikoğlu ile Hacı İlbeyi, Ecebey, Gazi Fazıl ve Evrenos Bey olarak sallar üzerindeki gazilerin adlarını da vermiştir.

1900'lü yılların başında İstanbul'da olan ve yazdığı kitabı 1916'da İngiltere'de yayınlanan Gibbons, Osmanlı tarihçilerinin Avrupa toprağına ilk ayak basma tarihi olarak hicretin 758/1356 yılını bildirdiklerini ve Süleyman'ın mehtaplı bir gecede üç yüz harp eriyle Marmara denizini geçerek Gelibolu tarafındaki Çimpe (Teympe) Kalesi'ni aldığını söylediklerini belirterek, kalenin Gelibolu'dan yaklaşık at ile altı saatlik mesafede olduğunu kaydetmiştir. Hoca Sadeddin'i kaynak göstererek "Süleyman rüyasında ayın ışıklarının kendisi için Asya'dan Avrupa'ya doğru davetkar bir yol açtığını görmüştü" diyerek bu geçişi, müverrihlerin yaptığı tasvire göre, romantik bir macera olarak değerlendirir.⁴⁶ Gibbons, Osmanlı tarihçilerinin Osmanlılar'ın Avrupa'ya ilk ayak basmalarının tarihini 758/1356 olarak ve Gilbert Cousin ile Egnatius gibi bazı Batılı kaynakların Rumeli'ye ilk geçişi Murad'a atfettiklerini belirtir. Tarihi birçok kaynağın Osmanlılar'ın iki ufak Ceneviz gemisiyle karşıya geçtiklerini; sayılarının altı bin olduğunu iddia ettiklerini

44 Hammer, *Osmanlı Tarihi*, s.20-21.

45 Hammer, *Osmanlı Tarihi*, s.19-21.

46 Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, s.83.

ve adam başı Cenevizliler'in bir düka altını aldıklarını da yazmıştır. Ardından, bu tarz hikâyeleri ve bu tarihleri Cantacuzenos ve Gregoras'ı kaynak gösterip tereddüt etmeden reddedebiliriz açıklamasını yapmıştır.⁴⁷ Türklerin Avrupa'ya ayak basmalarında esrarlı ve romantik bir şey olmadığını, 1345'den beri Avrupa'da harp ettiklerini ve buralara çeşitli fırsat ve sebeplerle geldiklerini; 1352'de Cantacuzenos'un Orhan'a Gelibolu'da bir kale vaat ettiğini; Çimpe'nin Süleyman'a verilmiş ya da vaat yerine getirilmeyince alınmış olduğu gerekçesiyle Asya'dan gizlice denizi geçmesine gerek olmadığı söyler. Süleyman Paşa'nın kumandasında, askerler defalarca Avrupa tarafına geçmişlerdir. Çimpe'nin işgalinden kısa süre sonra olan depremlerden biri nedeniyle Gelibolu'nun duvarlarının bir kısmının tahrip olduğundan Süleyman'ın bu fırsatı değerlendirerek şehri hemen işgal ettiğini kaydetmiştir.⁴⁸

20. yüzyıl tarihçilerinden Mustafa Cezar'ın *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde, Türklerin Rumeli'ye geçişinin, Osmanlı vakanüvisleri tarafından vakayinamelerinde efsanevi bir biçimde anlatıldığı açıklanmaktadır. Süleyman Paşa, iki tane sal yaptırmış ve bir gece seksen dilâverle Rumeli yakasına geçerek bir Bizans kalesini zapt etmiştir. Bazı Rum gemilerini de ele geçirip üç günde Anadolu'dan Rumeli'ye ilk defa böylece ayak basan Süleyman Paşa fetih hareketleriyle Rumeli'de hızla ilerlemiştir. Ayrıca, Süleyman Paşa'ya atfedilen bir rüyaya göre; bir gece rüyasında ayın Asya'dan Rumeli'ye doğru kendisine davetkâr bir yol gösterdiğini gören Süleyman Paşa, sonrasında sal ile Rumeli'ye geçme girişiminde bulunmuştur.⁴⁹ *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde, bu anlatımdaki Rumeli'ye geçiş, bilgili ve tedbirli bir kumandan olan Süleyman Paşa'nın iki sal ve seksen kişi ile sonu belirsiz ve tehlikeli bir maceraya atılması açısından mantıklı bulunmamaktadır. Süleyman Paşa ve diğer Türk kumandanlarının Bizans'a yardım amacıyla defalarca Rumeli'ye geçtiği; bu sayede araziye tanıdığı, halkın ve Bizans idaresinin durumunu bildiklerinden denizsarı bu bölgeye iki sal üzerinde fetih hareketine girişmeyeceği düşünülür. Sal ile geçiş hadisesinin keşif faaliyeti olabileceği kabul edilebilir değerlendirmesi yapılır.⁵⁰ Bu esere ayrıca, efsanevi anlatımlardaki Orhan devrinde Osmanlıların sallarla Rumeli'ye geçişleri konusunu pekiştirmek için bu olayı görsel olarak canlandıran renkli bir resim eklenmiştir.⁵¹

Halil İnalçık, “Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış” makalesinde, “Rumeli'ye Geçiş” başlığıyla Osmanlılar'ın Avrupa'ya yerleşmesini tarihi literatürde ve mektep kitaplarında sallarla geçiş efsanesinden hala kurtulamamış olduğunu ve bu büyük olayın tüm ayrıntılarının çağdaş kaynaklardan bilindiğini belirterek, şu açıklamayı yapmıştır:

“Sal hikâyesi, Karesili gazilerin zaman zaman sal ile karşı sahile yaptıkları akınların bir yankısı olmalıdır. Osmanlı rivayetlerinde tutsak yapılan ve Müslüman olan bir Rum'un, Gelibolu Rum Valisi Asen'in üç oğlundan biri olduğu kesinlik kazanmıştır.

47 Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, s.83.

48 Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, s.83-84.

49 Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli - Haritalı*, C.1, Ankara 2010, s.87.

50 Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli - Haritalı*, s.87-88.

51 Cezar, *Resimli - Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.80.

O, kardeşleriyle geçinemeyerek Osmanlılar'a sığınmış Müslüman olmuş, Osmanlılar'ın Avrupa'da yerleşmesi olayını hazırlamıştır. Gerçekte, Rumeli'de yerleşme, İstanbul'un fethi gibi tarihte yeni bir dönem açan bir olaydır."⁵²

İnalcık'ın verdiği bilgilere göre, salla geçiş efsanesinde Çimpe Kalesi'nin gizli geçiş yolunu gösteren tutsağın Gelibolu Rum Valisi Asen'in oğlu olduğu ve ayrıca, Karesili gazilerin ara sıra sallar ile Rumeli sahiline akınlar yaptıkları anlaşılır. İnalçık, güçlü Haçlı donanmasının İzmir Kalesi'ni ele geçirip Umur Bey'in donanmasını yakması ve 1348'de Umur Bey'in kaleyi almak için girdiği savaşta şehit olmasından sonra, Batı'da gazâ hareketinin önderliğinin Osmanlılar'a geçtiğini; gazi gruplarının Osmanlı bayrağı altında Çanakkale üzerinden Trakya'ya akına gittiklerini; ölmeden önce Umur Bey'in Kantakuzenos'a Orhan ile ittifak yapmasını önermesiyle Kantakuzenos'un, Türk yardımcıları sayesinde İstanbul'daki rakipleri ve Sırp kralı Stefan Duşan'a karşı koyabildiğini kaydetmiştir. Umur Bey ve Sultan Orhan'ın, Kantakuzenos ile ittifak yapmayı Rumeli akınları için gerekli gördüklerini ve 1335'te Karesi Beyliği'nin tamamını ele geçirmiş olan Osmanlılar'ın Çanakkale Boğazı'na ulaşmış olduklarını belirtir. Ayrıca, Karesili Beyler olan Ece Bey, Gazi Evrenos, Hacı İlbeyi ve Gazi Fazıl'ı, Osmanlılar'ı Çanakkale'nin öbür yakasında yerleşmeye teşvik eden gaziler olarak değerlendirir.⁵³

Şehzade Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye salla geçip geçmediği konusu yıllardır çok tartışılmaktadır. Erhan Afyoncu da salla Rumeli'ye geçilip buraların fethedildiği düşüncesinin tamamen gerçek dışı olduğunu; Karasi gazilerinin Osmanlı'dan önce Rumeli'ye sallarla geçip yağmalarda bulunmalarıyla ilgili olayların Osmanlı'ya atfedildiğini söyler. Süleyman Paşa ve öncesinde de Rumeli'ye binlerce kişilik Osmanlı kuvvetinin geçtiğini de belirterek, "Gelibolu'nun kısa sürede fethinin, buraya salla geçen 30-40 kişinin başaramayacağı bir iş olduğu açıktır."⁵⁴ yorumunu yapar.

1357'de av sırasında attan düşerek vefat ettiği bilinen Süleyman Paşa, cami ve imaret yaptırıp vakıflar tahsis ettiği Bolayır'da gömülmüştür. Süleyman Paşa'nın atının da burada gömülü olduğu bilinir. Aynı türbe içerisinde Süleyman Paşa ile lalası ve Süleyman Paşa'nın atına ait kabirlerle mezar taşları vardır. Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra, Rumeli fetihlerinde kısa bir süreliğine gerileme yaşanmıştır. Babası Sultan Orhan da 1360 ya da 1362'de vefat etmiştir. Süleyman Paşa'nın yerine kardeşi Murad Bey kumandan ve hükümdar olmuştur.⁵⁵ Süleyman Paşa zamanında fethedilen Gelibolu, 13 Ağustos 1366 tarihinde, Savoy Dükü Amedeo tarafından bir haçlı filosu ile alınıp 14 Haziran 1367'de Bizans'a verilir. Bizans İmparatoru IV. Andronikos, Sultan I. Murad'ın ısrarlı talebi sonucunda kaleyi tekrar Osmanlılar'a bırakır. 1376 yılındaki bu ikinci fetihle Gelibolu, artık tamamen Osmanlı hâkimiyetine girer ve önemli bir deniz üssü olarak kullanılır. Yıldırım Bayezid, kaleyi tamir ettirip limanı genişletir ve iki kule yaptırır. Donanma merkezi Gelibolu bu sayede, aynı zamanda gümrük merkezi olur.

52 İnalçık, "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", s.61.

53 İnalçık, "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", s.62.

54 Erhan Afyoncu, "On soruda Rumeli'ye geçiş", *Popüler Tarih*, Kasım 2002, s.22-23.

55 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.144-145.

İstanbul'un fethine kadar askeri deniz üssü özelliğindeki Gelibolu, Fatih Sultan Mehmed döneminde de kapsamlı bir onarımdan geçirilmiştir.⁵⁶

Salla Rumeli'ye Geçiş Konulu Resimler Yapan Sanatçılar ve Eserleri

Şehzade Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye salla geçişi konusu, Türk ressamlar tarafından resimlere aktarılmıştır. Hamaset içeren resimler arasında, Hasan Rıza (1858-1913), Halim Bey (1888?-1937), Halid Naci (1875-1927) gibi Türk resminin önemli isimleri, bu konuyu yağlıboya tablolarında canlandırmıştır. Nazmi Zıyan Güran (1881-1937) ve Münif Fehim Özarman (1899-1983) da aynı konuyu resmetmişlerdir.

Geçmişten günümüze pek çok uygarlıkta, *savaş* ve *hamaset* konulu resimler önemli yer tutar. Hamasî konulu resimlerde, kahramanlık, yiğitlik, korkusuzluk, cesaret gibi manevi değerler öne çıkar. Sanatçılar tarafından, kahramanlıkları, zaferleri ön plana çıkaran, milli duyguları coşturan, propaganda amaçlı binlerce resim yapılmıştır. Mezopotamya, Mısır, Yunan, Roma gibi ilkçağ uygarlıklarından günümüze kadar hemen her dönemde, savaşları ve kahramanlıkları belgeleme amacıyla resimler, kabartmalar yapılmış olduğu çok çeşitli örneklerle belgelenmektedir.⁵⁷ Türk resim tarihinde de özellikle hamasî konulu resimler olarak, 20. yüzyıl başından itibaren Şehzade Süleyman'ın salla Rumeli'ye geçişi konusu da resmedilmiştir.

Türk sanatçılar arasında ressam Hasan Rıza, çok sayıda tarihi konulu resim yapmıştır. Mekteb-i Bahriye'den mezun asker ressamlardan biri olan Hasan Rıza, savaş ve kahramanlık resimleriyle ünlüdür. Balkan Savaşı'nda Edirne'nin işgali sırasında 26 Mart 1913 sabahı, müdürlüğünü yaptığı hastaneden Karaağaç'taki evi olan resim atölyesine giderken süngülü Bulgar askerleri tarafından şehit edilen ve evindeki eserleri yağmalanan sanatçı, Türk resim tarihinde “Şehit Hasan Rıza” olarak anılır ve tanınır. Resimleri arasında, tarihi kişiliklerin portreleri ve “Fatih Sultan Mehmet'in Türk Donanmasının Gemilerini Karadan Yürütmesi”, “Fatih Sultan Mehmet'in Topkapı'dan İstanbul'a Girişi”, “Fatih'in toplarla Edirne'den İstanbul'a yürüyüşü”, “I. Viyana Kuşatması, Budin'in alınması”, “Eğri Zaferi”, “Sallarla Rumeli'ye geçiş” gibi pek çok tarihi ve hamasî konulu resmi vardır.⁵⁸

56 Emecen, “Gelibolu”, s.1.

57 Gül Sarıdikmen, “Savaş ve Sanat: Çanakkale Savaşları'nın Ressamları ve Eserleri”, *Gelibolu Tarih, Efsane ve Anı*, (ed. İbrahim Güran Yumuşak, M. Mehdi İlhan), İstanbul 2013, s.531.

58 1858'de Üsküdar'da doğan Hasan Rıza, küçük yaşlarda resme merak salmıştır. Askeri İdadi'den Harbiye'ye geçtiği sene 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında öğrenim gören Hasan Rıza Bey, gönüllü olarak savaşa katılmak için askere yazılmıştır. Bu sırada, savaş ressamlığı üzerine de deneyim kazanmıştır. Osmanlı-Rus savaşını resmetmek üzere görevli olan İtalyan bir ressamın koruması olarak görevlendirilen Hasan Rıza Bey, İtalyan ressamın bir portresini yaparak ilgisini çekmiş ve dostluğunu kazanmıştır. Savaş bittikten sonra Bahriye Mektebi'ne devam etmeyi tercih eden Hasan Rıza, İtalyan ressam ile olan bağlarını da sürdürmüştür. Son sınıftayken Sultan II. Abdülhamid'in Sultaniye gemisinin kamaralarını süslemekle görevlendirilen Hasan Rıza, burada gösterdiği başarıyla üstlerinin ilgisini çekmiş ve daha mezun olmadan Bahriye Nazırı Paşa'nın takdiriyle subay rütbesiyle ödüllendirilmiştir. Mezuniyetine birkaç ay kala bu terfinin olmasıyla bir hocasının ve arkadaş-

Türk hamaset tarihine yönelik, savaş ve kahramanlık sahnelerini gösteren resimlerden oluşan çeşitli sergiler açılmıştır.⁵⁹ Ressam Cemal Tollu, 30 Ağustos 1952 tarihinde açılan “Hamasi Resim Sergisi” nedeniyle yazdığı 3 Eylül 1952 tarihli *Yeni Sabah Gazetesi*’nin San’at Bahisleri köşesinde, sanatını tamamen Türk tarihinin hamasiyatına adanmış ve pek çok kompozisyonlar oluşturan Hasan Rıza Bey’den övgüyle bahseder. Tollu, Hamasi Resim Sergisi ile Türk tarihinin şanlı sayfalarının halka ve gelecek nesillere daha canlı anlatılmasını sağlayacak sanat eserlerinin oluşturulmasının yolunun açıldığını ve serginin amacının, sanatçılara Türk tarihinin şanlı sahnelerini tasvir etmeğe davet etmek olduğunu yazmıştır.⁶⁰

Hasan Rıza’nın Askeri Müze Resim Koleksiyonu’nda, Osmanlıların Rumeli’ye geçişini konu alan 80 x 150 cm boyutunda yağlıboya bir tablosu vardır. Durgun denizde iki sal ve iki kayıkta figürler ile kıyıda bir kale resmedilmiştir. Ön planda deniz, orta planda sal ve kayıklar ile geri planda gri bulutlarla gökyüzü devam eder. Kompozisyonda, ön planda durgun denizde bir sal üzerinde kalabalık bir figür topluluğu yer alır ve ortada, hilal alemlili kırmızı Osmanlı sancağı dalgalanır. Salda, Osmanlı askerlerinin bir kısmı ayakta durur ve ayakta duran figürlerin etrafında oturan figürler de kürek çekerek salı ilerletmeye çalışır. Muhtemelen Süleyman Paşa ve diğer Beyler ile salın ön kısmındaki kürekçiler, bir eliyle karayı işaret eden kişiye bakar durumdadır. Eliyle kaleyi işaret eden sakallı sivil giyimli figür ile karşısındaki figür ve hemen yanındaki miğferli zırhlı, elinde kalkan olan figür dikkat çeker. Burada önemli bir konu konuşulduğu anlaşılır. Gelibolu ve kale ile ilgili bilgi veriliyor olmalıdır. Figürlerde ve resmin genelinde, sakin, durgun bir hava vardır. Karaya daha yakın olan diğer salda da yine ortada kırmızı Osmanlı sancağı ve etrafında ayakta duran figürler ile kenarlarda kürek çeken oturan figürler görülür. Bu salın iki tarafında birer kayık ve içlerinde oturup kürek çeken ikişer figür daha resmedilmiştir. Her iki salda da sancaklar yanında mızraklar dikey olarak yükselir. Sal ve kayıklar gerisinde, sağ tarafta deniz kıyısında kale ve sahil gerisinde dağlık alan belirir. Sallardaki ve kayıklardaki figürlerin ulaşmaya çalıştıkları kıyıdaki kale, Çimbi/

---

ların alayına maruz kalan Hasan Rıza, bu duruma çok üzülmüş ve kendini sanata adanmış, İtalya’ya giderek orada resim eğitimini sürdürmüştür. On yıl süreyle Roma, Floransa ve Napoli kentlerinde atölyelerde çalışıp, sonra Mısır’a giderek iki yıl burada kalmıştır. İstanbul’a döndüğünde Bahriye Nazırı Kaptan Paşa’nın rütbesini iade etmesi yönündeki teklifini reddetmiştir. Edirne’ye yerleşerek sanat okulunda müdürlük yapmaya başlayan sanatçı, Karaağaç’ta kendi resim atölyesini de kurmuştur. Karaağaçtaki atölyesinde çoğunlukla Osmanlı İmparatorluğu tarihinden temaları resmetmiştir. Savaşlar ve Osmanlı büyükleri portreleri, sanatçının ilgi alanında olmuştur. Balkan Savaşı sırasında hastanede müdürlük yapan Hasan Rıza, şehre giren Bulgar askerlerini görmüş olmasına ve tüm uyarılara rağmen hastaneden dışarı çıkarak tablolarını ve sahip olduğu silah koleksiyonunu kurtarmak için atölyesine doğru giderken, 26 Mart 1913’te Bulgar askerleri tarafından arkadan süngülenerek şehit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Süheyl Ünver, *Ressam Şehit Hasan Rıza Hayatı ve Resimleri*, İstanbul 1971, s.1-6.

59 Türk resim sanatı tarihi içinde, savaş ve kahramanlık konularını içeren çeşitli resim sergileri açılmıştır. Bu etkinliklerden ilki, çoğunluğu 1917’de Şişli Atölyesi’nde hazırlanan ve 1918’de Viyana’da da sergilenen, Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Zaferini konu alan resimlerin yer aldığı sergi; ikincisi 1932-1936 arasındaki İnkılap Resimleri Sergileri ve üçüncüsü 30 Ağustos 1952’de İstanbul Teknik Üniversite’sinde açılan ve Ankara’da Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde de açılıp 7 Ocak 1953’te kapanan Hamasi Resim Sergisi’dir. Sarıdikmen, “Savaş ve Sanat: Çanakkale Savaşları’nın Ressamları ve Eserleri”, s.542; Giray, Kıymet, “Hamasi Resim Sergisi”, *Türkiye’de Sanat*, S.21 İstanbul 1995, s.64.

60 Cemal Tollu, “Hamasi Resim Sergisi”, *Yeni Sabah*, 3 Eylül 1952, s.2.

Çimpe Kalesi olmalıdır. Fazla yüksek olmayan tepelik alandaki kale, denize diyagonal konumlanmıştır.

Oldukça ışıklı olan resimde, kompozisyonda ön plandaki soldaki figürler, arka plandaki figürlere göre daha nettir. Resmin sağ alt köşesinde, okunamayan uzunca Arap harfleriyle yazılmış bir yazı ile “Hasan Rıza Kulları 1316” olarak sanatçının imzası ve tarih vardır.⁶¹ Erhan Afyoncu, Rumeli'ye geçiş konusunda yazdığı makalesinde bu resmin görüntüsünü kullanmıştır. Ancak, Askeri Müze Resim Koleksiyonu'nda olduğunu belirttiği resmin açıklamasında “Hasan Zavari'nin ‘Rumeli'ye Geçiş’ tablosu”⁶² olarak eseri tanıtmıştır. Askeri Müze Resim Koleksiyonu'ndaki “Hasan Rıza Kulları” imzalı resim, Şehit Hasan Rıza olarak da anılan Hasan Rıza'nın eseridir.

Resim 1- Hasan Rıza, “Salla Rumeliye Geçiş”, 1316/1900, tuval üzerine yağlıboya, 80 x 150 cm, Askeri Müze Resim Koleksiyonu, Env.No. 588. (*Askeri Müze Resim Koleksiyonu*, s.118-119.)

Hasan Rıza'nın 1900 tarihli bu resmi dışında, aynı konuyu canlandığı bir tablosu daha vardır. Süheyl Ünver, Hasan Rıza'nın “Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi” resminin Edirne Belediye Dairesi'nde olduğunu kaydetmiş ve tablonun bir fotoğrafını yayınlarak eser hakkında bilgi vermiştir.

“Tablo 1321 (1903) tarihinde yapılmıştır. Sol alt köşede imzalıdır. 27 IX 1957 de mahallinde gördüğüm bu tablo 97 X 147 ebadındadır. Bir mehtablı gecede Gelibolu kalesi ve karşısında Anadolu yakası ortasında iki sandalın çektiği 2 büyük sal üzerinde 50 kadar mücahid durgun ve lâkin bulutlu bir havada geçişleri görülüyor. Çok muvaffak olmuş harikulade yağlı boya tablodur. Çok mükemmel yapılmıştır. Rahmetlinin en muvaffak eserlerindedir. Hâlen Edirne'de Belediye dairesi üst salonunda riyaset odası

61 İlkey Karatepe, *Askeri Müze Resim Koleksiyonu*, İstanbul 2011, s.118.

62 Afyoncu, “On soruda Rumeli'ye geçiş”, s.22-23.

kapısı karşısındaki duvardadır.”⁶³

Ünver’in 27 Eylül 1957 tarihinde Edirne Belediyesi’nde Başkanlık kapısı karşısındaki duvarda olarak yerini tarif ettiği ve ölçüsüyle birlikte tasvirini yaptığı tablo, günümüzde Edirne Belediye Başkanlığı Koleksiyonu’ndadır. Hasan Rıza’nın “Osmanlı’nın Rumeliye Geçişi” adlı 1321/1905 tarihli tuval üzerine yağlıboya tablosu, 102 x 148 cm ölçüsündedir. Hasan Rıza imzalı tablo, İstanbul’da Milli Saraylar Daire Başkanlığı Tablo Restorasyon Birimi tarafından restore edilmiştir. Tablonun restorasyon öncesindeki harap durumu, konservasyon ve restorasyon işlemleri fotoğraflarla ayrıntılı olarak belgelenmiş ve yapılan işlemler rapor halinde yayınlanmıştır.⁶⁴ Nem lekeleri, nem kaynaklı boya dökülmeleri ve deliklerle oldukça harap durumdaki tablonun ultraviyole fotoğraf çekimleri ve kimyasal temizlik çalışmaları sonucunda, eski bir restorasyonda eklenmiş orijinal olmayan boya tabakası ve iki tuval yaması ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, kimyasal temizlik çalışmaları sonucunda, boya tabakası altında başka bir kompozisyona ait cami deseni görülmüştür.⁶⁵ Yağlıboya tablonun restorasyonunda, su bazlı tempera restorasyon boyları kullanılmış ve verniklenmiştir.

Hasan Rıza’nın konservasyon ve restorasyon işlemleri tamamlanan “Osmanlıların Rumeli’ye Geçişi” tablosunda, koyu tonlar hakim olup, sanatçının diğer resmine göre daha karanlık bir resimdir. Kompozisyonda, bulutlar gerisinde ay ışığıyla aydınlanan mehtaplı bir gecede, birinci planda merkezde ay ışığı yansıyan deniz ve orta planda karanlıklar içinde biri daha önde, diğeri biraz daha arkada iki sal üzerinde çok sayıda figür ve sağ tarafta Gelibolu kıyısında tepeler ve kale ile buraya yönelmiş iki kayık seçilir. Karanlıktaki iki sal arasında, gökyüzünde bulutlar arasında dolunay parlar ve yine iki sal arasında ön plana doğru denizde ay ışığı yansıma yapar. Sallardaki figürler, ay ışığında siluet halinde belirir ve geri planda gökyüzü devam eder. Soldaki daha yakın görünen salda, hilal alemlı sancak dalgalanır ve yüzleri Gelibolu’ya dönük figürlerin kimisi ayakta, kimisi oturur vaziyettedir. Resimdeki ışık kaynağı, iki sal gerisinde yükselen dolunaydır. Romantik sayılabilecek resim, genel olarak karanlık gecede dolunayın verdiği ışıkla aydınlanan gecede, kahramanca denizi geçen yiğitleri betimler.

63 Ünver, *Ressam Şehit Hasan Rıza Hayatı ve Resimleri*, s.15.

64 Tijen Başaran, “Osmanlıların Rumeli’ye Geçişi’ Tablosu’nun Restorasyonu”, *MS Milli Saraylar*, S.4, İstanbul 2008, s.101-107.

65 Başaran, “Osmanlıların Rumeli’ye Geçişi’ Tablosu’nun Restorasyonu”, s.101-104.

Resim 2- Hasan Rıza, “Osmanlıların Rumeli’ye Geçişi, 1321/1905, tuval üzerine yağlıboya, 102 x 148 cm, Edirne Belediyesi Resim Koleksiyonu.

İstanbul Deniz Müzesi’nde, Şehzade Süleyman’ın salla Rumeli’ye geçişini konu alan Halim imzalı bir yağlıboya tablo vardır. Hasan Rıza’nın Askeri Müze Resim Koleksiyonu’ndaki tablosu ile Halim Bey’in İstanbul Deniz Müzesi’ndeki tablosu birbirine benzer. *İstanbul Deniz Müzesi Resim Koleksiyonu*⁶⁶ kataloğunda ve *Türk Deniz Subayı Ressamları*⁶⁷ kitabında, “Şehzade Süleyman’ın Rumeli’ye Geçişi” adlı tablonun ressamı olan Halim Bey’in (1875 - ?) İstanbul’un Balat semtinde doğduğu ve asıl adının Abdülhalim olduğu belirtilir. Eyüpsultan Rüştiyesi’nden sonra Bahriye Mektebine giren Halim Bey, 13 Mart 1893’te Harbiye sınıfına geçmiş ve 23 Şubat 1895’te makine sınıfından mülazım-ı sani (teğmen) rütbesiyle mezun olmuştur. Mezuniyetinden sonra Muhbir-i Sürur Fırkateyni (1896), Tersane-i Amire (1907), Tir-i Müjgan Vapuru (1909), Efrad-ı Cedid (Er Eğitimi) Mektebi (1910), Mecidiye Kruvazörü (1911), Bahriye Nazırlığı İntihab (seçim) ve Sicil Kalemi (1914) ve 1915-1919 arasında IV. Ordu’da görev yapmıştır. Mondros Mütarekesi’nden sonra Bahriye’ye dönerek Tersane-i Amire Fabrikalar Resimhanesi’ne atanmıştır. 9 Mart 1897’de mülazım-ı evvel (üsteğmen), 23 Temmuz 1908’de yüzbaşı, 29 Ocak 1914’te kıdemli yüzbaşı ve 1 Aralık 1923’te korvet çarkçısı (binbaşı) ve 19 Ocak 1924’te emekli olmuştur. Liyakat madalyası, Yunan Muharebe madalyası ve yeşil şeritli Tahlisiye madalyası vardır. Yağlıboya peyzajlar ve özellikle deniz konulu resimler yapan Halim Bey’in belgesel nitelikli tarihi tablolar da yaptığı ve “Şehzade Süleyman’ın Rumeli’ye Geçişi” adlı tablosunun Deniz Müzesi’nde

66 Bülent Aksaray (Ed.), *İstanbul Deniz Müzesi Resim Koleksiyonu İstanbul Naval Museum Painting Collection*, İstanbul 2004, s.78-79.

67 Engin Özdeniz, *Türk Deniz Subayı Ressamları Turkish Naval Officer Painters*, 2. Baskı, İstanbul 2000, s.205.

olduğu belirtilir.⁶⁸

Ressam Sami Yetik'in anlatımıyla Kaymakam Halim Bey (1888?-1937), Harbiye'den 1908'de mülazım rütbesiyle mezun olmuş ve Edirne'ye gönderilmiştir. Edirne'de Sanayi Mektebi müdürü ressam Hasan Rıza ile tanışmış ve ondan yararlanmıştır. 1909'da Edirne'de ressam Mülazım Şerif ve Hayri Çizel ile birlikte kale içinde Edirne kapısı civarında bir resim sergisi açmıştır.⁶⁹ Hasan Rıza, hamasî resimleriyle şöhret bulmuştur. Halim Bey'in Edirne'de Hasan Rıza ile tanıştığı göz önüne alındığında, günümüzde İstanbul Deniz Müzesi'nde yer alan “Şehzade Süleyman'ın Rumeliye Geçişi” adlı tablosunu, Hasan Rıza'dan esinlenerek yaptığı düşünülebilir. Kompozisyon açısından resimler çok benzer olmakla birlikte, Halim Bey'in tablosunda bazı farklılıklar görülür. Soldaki salda ayakta duran figürlerde farklılık dikkat çeker. Hasan Rıza'nın tablosundaki gibi bir eliyle kaleyi gösteren figür ile yanındaki zırhlı figür ve Süleyman Paşa olduğu düşünülen figür resmedilmemiştir. Kaleye daha yakın olan diğer sal ve üzerindeki figürler ile iki kayak ve kürek çeken figürler benzerdir. Kıyıdaki kale, dağlar ve gökyüzü Hasan Rıza'nın resmindekinden biraz daha basit betimlenmiştir.

Yetik ve Boyar'ın bildirdiğine göre Kaymakam Halim, Kuleli Askeri Lisesi'ne sınıf zabiti olarak tayin edilmiş ve boş zamanlarında natürmort ile doğadan etüdler, poşadlar yapmıştır. Umumi seferberlikte (I. Dünya Savaşı), Pendik'teki İhtiyat Zabıt Talimgâh kumandanı Alman Rabe'nin muavini iken birlikte bir süre Almanya'ya; Sultan Reşad'ın oğlu Necmeddin Efendi'nin yaveri olarak da birlikte Paris'e gitmesi, Halim Bey'in sanatına katkı sağlamıştır. Hassas bir ressam kişiliği olan sanatçı, vatanseverliği ve memuriyeti sırasında dürüstlüğü, titizliği ile takdir kazanmıştır. Binbaşı rütbesindeyken Ankara Müdafaai Milliye Erkânı Harbiye Birinci Şubesi'nde, Yedek Subay Okulu'nda, kaymakamlığında Urfa Gümrük Hudut Muhafaza Alay Kumandanlığı'nda, Erzurum Kolordu İkinci Şube Müdürlüğü'nde hizmet vermiştir. Emekli olunca İstanbul muhafızlığı şubesine müdür tayin edilmiş ve iki ay sonra 24 Kânunuevvel 1937'de zatürre hastalığı nedeniyle vefat etmiştir. Sanatçı olarak, natürmortlarında Halil Paşa'nın, peyzajlarında ise Hoca Ali Rıza'nın etkisi görülür. Harbiye'den yetişen ressamlar arasında peyzajlarıyla öne çıkar. Edirne'de görevliyken Hasan Rıza'dan da sanat olarak istifade etmiştir. Döneminin sanat etkinlikleri olarak Galatasaray Sergileri'ne katılmıştır.⁷⁰

68 Aksaray (Ed.), *İstanbul Deniz Müzesi Resim Koleksiyonu*, s.78-79; Özdeniz, *Türk Deniz Subayı Ressamları*, s.205.

69 Sami Yetik, *Ressamlarımız*, C.1, İstanbul 1940, s.88. Pertev Boyar, Halim Bey'in doğumunu 1888 olarak verir. Pertev Boyar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devirlerinde Türk Ressamları Hayatları ve Eserleri*, Ankara 1948, s.167.

70 Yetik, *Ressamlarımız*, s.88-90. Ayrıca bkz. Boyar, *Türk Ressamları Hayatları ve Eserleri*, s.167; Nüzhet İslimyeli, “Halim”, *Türk Plastik Sanatçıları Ansiklopedisi*, C.I, Ankara 1967, s.261-262. İslimyeli, *Asker Ressamları ve Ekoller* kitabında “Kaymakam Halil (1887-1937)” bilgisiyle yine bu sanatçı hakkında bilgi verir. Nüzhet İslimyeli, *Asker Ressamları ve Ekoller*, Ankara 1965, s.98-99.

Resim 3- Halim Bey, “Şehzade Süleyman’ın Rumeli’ye Geçişi”, tuval üzerine yağlıboya, 87 x 116 cm, İstanbul Deniz Müzesi Resim Koleksiyonu, DB:522 (*İstanbul Deniz Müzesi Resim Koleksiyonu*, s.79.)

İstanbul Deniz Müzesi Resim Koleksiyonu’ndaki “Şehzade Süleyman’ın Rumeli’ye Geçişi” adlı tablonun, Hasan Rıza’nın Askeri Müze Koleksiyonu’ndaki tablosuyla benzerliği dikkate alındığında; Yetik, Boyar ve İslimyeli’nin bilgi verdiği ressam Halim’in Edirne’de Hasan Rıza ile tanıştığı, feyz aldığı ve hatta birlikte sergi açtıkları bilgisinden de hareketle resmin Yetik, Boyar ve İslimyeli’nin bilgi verdikleri ressam Halim tarafından yapılmış olduğu düşünülebilir.

Şehzade Süleyman Paşa’nın Rumeli’ye salla geçişi teması, Asker Ressamlar Kuşağı sanatçılarından biri olan Halid Naci tarafından 1325/1907-1908 tarihli bir yağlıboya tablosunda resmedilmiştir. TBMM Milli Saraylar Dolmabahçe Koleksiyonu’nda yer alan tablo, parlak bir dolunayın aydınlattığı açık gökyüzüyle ışıklı bir resimdir. Kompozisyon, birinci planda büyük bir sal üzerinde kalabalık figür grubu ve gerisindeki bir kısmı görülen ikinci salda da yine kalabalık figürlerden oluşur. Sağ tarafta üst köşede parlayan dolunay, resmin ışık kaynağıdır. Yatay kompozisyonun yarıya yakınını beyaz, mavi tonlarda bulutlu gökyüzü kaplar. Tabloda sol alt köşede, eski yazıyla “Halid 1325” olarak imza ve tarih vardır.

Resim 4- Halid Naci, “Şehzâde Süleyman Paşa’nın Salla Rumeli’ye Geçişi”, 1325/1907-1908, tuval üzerine yağlıboya, 87.5 x 114.5 cm, TBMM Milli Saraylar Dolmabahçe Koleksiyonu, Env.No.11/1523. (*Milli Saraylar Tablo Koleksiyonu*, s.137.)

Sanatçı, küçük yaşlarda resme ilgi duymaya başlamıştır. Bahriye Mektebi’ndeki eğitimi sırasında, resme olan ilgisi ve yeteneği öğretmenleri tarafından fark edilerek, öğretmenleri tarafından sürekli resme teşvik edilmiştir. Okul müdürü tarafından Bahriye Nazırı Hüseyin Hüsnü Paşa’nın portresinin yapılmasına teşvik edilip, Paşa’nın karakalem bir portresini yapması; bu karakalem portrenin Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından çok beğenilmesi ve Paşa’nın da Sultan II. Abdülhamid’in portresini yapmasını istemesi Halid Naci’nin sanat hayatı açısından oldukça önemlidir. İstek üzerine yaptığı portre, Sultan II. Abdülhamid’e sunulmuş ve portre, sultan tarafından çok beğenilince, Halid Naci için irade çıkarılarak Sanayi-i Nefise Mektebi Resim Bölümü’ne askeri öğrenci olarak devam etmesi sağlanmıştır. Sanayi-i Nefise Mektebi’nde üç yıl öğrenim gören sanatçı, 1893 yılında mezun olmuştur.⁷¹ Padişah tarafından Yıldız Sarayı Bahçesi’nde kurulması düşünülen Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu için Sévres porselenlerini incelemesi ve çini ressamlığı alanında yetişmesi için eğitim amaçlı Paris’e Sévres Porselen Fabrikası’na gönderilmiştir. 1894’te yurda dönünce Yıldız Çini Fabrikası’nda baş ressam olarak göreve başlamıştır.⁷² 1897’de deniz teğmeni olan ve sonrasında üsteğmenliğe, 1902’de yüzbaşılığa, 1904’te kolağalığına ve 1906’da binbaşılığa yükselen sanatçı, yüzbaşılığı zamanında Bahriye Mektebi’nde resim öğretmenliği de yapmıştır.⁷³ 1906’da mide rahatsızlığı nedeniyle emekliye ayrılarak resim çalışmalarını sürdürmüştür. 1914’te I. Dünya Savaşı nedeniyle

71 Boyar, *Türk Ressamları Hayatları ve Eserleri*, s.118; Mustafa Cezar, *Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi*, C.I, İstanbul 1995, s.277.

72 Boyar, *Türk Ressamları Hayatları ve Eserleri*, s.119; Özdeniz, *Türk Deniz Subayı Ressamları*, s.205.

73 Boyar, *Türk Ressamları Hayatları ve Eserleri*, s.119.

tekrar göreve çağrılıp, Harbiye Nezareti Matbaası ressamı olarak görevlendirilmiş ve savaş sonrasında ikinci kez emekliliğe ayrılmıştır.⁷⁴ Dönemin gazete ve dergilerinde karikatürleri, illüstrasyonları yayımlanan sanatçı, çeşitli okullarda resim öğretmenliğini de sürdürmüştür. 13 Ocak 1927 gecesi gitar çalarken geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etmiştir. Porselen ressamlığı, tablo ve karikatürleriyle sanat alanında çok faal olarak varlık göstermiştir.⁷⁵ “Şehzade Süleyman Paşa'nın Salla Rumeli'ye Geçişi”, “Revan Seferi”, “Kaniye Muhasarası”, “Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a Girişi” gibi tarihi konuları resimlediği yağlıboya tuval resimleri vardır. Boyar, “Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a Girişi” resmi için: “Bay ressam Halidin 50 X 75 ebadındaki (Fatihin İstanbul'a girişi) Orijinali Hasan Rızanınır.”⁷⁶ bilgisini verir. Halid Naci'nin, tarihi konulu resimleri ve padişah portreleri ile tanınan Hasan Rıza gibi büyük ressamların tablolarından çalışmaları da yaptığı anlaşılır. Haması konulu resimleri arasındaki, “Şehzade Süleyman Paşa'nın Salla Rumeli'ye Geçişi” resmi, Hasan Rıza'nın tablolarına benzemez. Ön plandaki büyük salda ayakta duran figürlerin yüzleri belirgindir. Bir kısmının başlığı yeniçeri başlığı gibidir, bir kısmının başlığı sarık ve bazılarının başlığı ise miğfer biçimindedir. Kılık kıyafetleri de başlık biçimlerine göre farklılık gösterir. Saldaki figürlerin ellerinde mızraklar vardır. Sağ baştaki miğferli figürün elindeki gürz, diğer silahlardan ayrılır. Gürzlu figürün yanında dikkatle birbirlerine bakan kaftanlı figür grubu, Şehzade Süleyman Paşa ve yanındaki kılıç kuşanmış Beyler olmalıdır ve buradaki ışık, bu figür grubunda diğerlerine göre biraz daha vurgu yapar. Bu figür grubunun arkasında büyük kırmızı bir sancak yer alır. Sağ tarafta geride kara parçası ve ufuk gerisinde gökyüzü devam eder. Sol tarafta ise ikinci sal ve fazla net olmayan kalabalık figür grubu seçilir. Resmin arka planını ise bulutlu gökyüzü kaplar.

Halid Naci'nin yaptığı kompozisyonun neredeyse aynısı denebilecek bir örneği daha vardır. Türk ressamlarından 1914 Kuşağı/Çallı Kuşağı/Türk İzlenimcileri olarak da anılan sanatçılar arasında Nazmi Ziyān Gūran'ın da konu ile ilgili resim yapmış olduğu bilinmesine rağmen, ancak eserinin nerede olduğu bilinmemektedir. Turan Erol'un *Nazmi Ziya* kitabında “Türklerin Avrupa'ya geçişi (temsili)” bilgisiyle ve Atila Taşpınar'ın hazırladığı *Nazmi Ziya* kitabında “Salla Geçiş” adıyla 13 x 18 cm ölçüsünde olduğu bilgisi ve resmin görüntüsü verilmiştir.⁷⁷ Sanatçının tarihi konu ele alan çalışmalarının Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ilişkin olduğunu belirten Taşpınar, Osmanlı'yı eleştirmeden ve övmeden yansıtmaya özen gösterdiğini belirttiği Nazmi Ziya'nın, özel koleksiyonda 64 x 100 cm ölçüsünde yağlıboya “Zigetvar Kuşatması” resmi için “Resmin yapıldığı yıllarda, sanatçılar ve yöneticiler 19. yüzyılın sonlarını ve 20. yüzyılın başlarını, büyük bir düş kırıklığı ile yaşamış ve özüne güveni sarsılmış bir topluma başarılı dönemleri anımsatarak güç vermeyi gerekli görmüşlerdir. Bu amaca, Nazmi

74 İslimyeli, *Türk Plâstik Sanatçıları Ansiklopedisi*, s.263.

75 Halid Naci ve sanatı için bkz. Gül Sarıdikmen, “Ressam Halit Naci”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyyūpsultan Sempozyumu Tebliğler 10-12 Mayıs 2002*, İstanbul 2003, s.408-415; Gül Sarıdikmen, “Ressam Halid Naci ve Porselen Ressamlığı: Milli Saraylar Koleksiyonu'ndan Örnekler”, *Milli Saraylar Sanat - Tarih - Mimarlık Dergisi*, S.14, İstanbul 2015, s.97-119.

76 Boyar, *Türk Ressamları Hayatları ve Eserleri*, s.119-120.

77 Turan Erol, *Nazmi Ziya*, İstanbul 1995, s.17; Atila Taşpınar, *Nazmi Ziya*, İstanbul 2004, s.114, 349.

Ziya da üretimleri ile önemli katkılar sağlamıştır.⁷⁸ sözleriyle vurgulayarak, Türkiye’de empresyonizmin en önemli temsilcilerinden olup açık hava peyzajı, ışıklı manzaraların ressamı olarak ünlenen Nazmi Ziya’nın tarihi konulu resimler yapmış olmasının amacına bir değerlendirme yapar. Açık havada çalıştığı peyzajlarıyla meşhur olan sanatçının tarihi konulu resimleri, sayıca fazla değildir. Çanakkale’de kahramanlıkları yerinde tespit etmek amacıyla Enver Paşa’nın seçtiği heyette bulunan Nazmi Ziya, Ağustos-Eylül 1915’te dört tablo yapmıştır.⁷⁹ “Maarif müfettişlerinden ressam Nazmi Ziya Bey’e, harpte yaşananları çizmek ve yazmak üzere Çanakkale Cephesi’ne gitmesine izin verildiği.”⁸⁰ konulu belge, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde mevcuttur. Sanatçının bu kapsamda resimlediği belirtilen dört resmin nerede olduğu tespit edilememiştir.⁸¹ 1915 yılı Haziran’ı sonlarında Harbiye Nezareti Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Müdürlüğü’nce, şair ressam, yazar, ressam gibi farklı sanatsal alanlarda otuz kadar kişiye birer tezkere gönderilip, Çanakkale’de muharebe alanlarını gezerek hislerini, eserlerine aktarmaları davetinde bulunulmuştur. Propaganda amaçlı Çanakkale kahramanlığını yaşatmak için oluşturulan ve *Edebi Heyet* (Heyet-i Edebiyye) olarak anılan bu heyette yer alan iki ressamdan biri Nazmi Ziya, diğeri ise İbrahim Çallı’dır. Her iki sanatçı da bu teklifi kabul ederek 28 Haziran 1331 (11 Temmuz 1915) tarihinde, Sirkeci Garı’nda buluşarak trenle yola çıkmışlardır. On iki günlük gezide, Uzunköprü, Keşan güzergâhından Bolayır’a giderek burada Rumeli Fatihî Şehzade Süleyman Paşa ve Namık Kemal’in türbelerini de ziyaret eden Edebî Heyet üyeleri, Çanakkale’de savaş alanlarını, siperleri gezmiştir. Propaganda amaçlı gönderilen heyetteki sanatçılardan, burada kahraman askerlerle görüşüp konuşmaları, aldıkları ilham ve gözlemleriyle, hissettikleriyle eserler ortaya koyması planlanmıştır. Şairler şiirler, yazarlar duygularını yazacak, bestekârlar beste yapacak, ressamlar ise gördüklerini resim sanatının diliyle tasvir edeceklerdi.⁸² Bolayır’da Rumeli Fatihî Şehzade Süleyman Paşa ve Namık Kemal’in türbelerini⁸³ ziyaret eden Edebî Heyet üyelerinden İbrahim Alâettin Gövsa (1889-1949), Çanakkale gezisi etkisiyle şiirler yazmış ve bu şiirleri, *Çanakkale İzleri* adıyla *Tanin Gazetesi* ve *Yeni Mecmua*’da yayımlanmış, 1926’da da kitap olarak basılmıştır.⁸⁴ “Süleyman Paşa’nın Kabrinde” adlı manzumesinde, Rumeli Fatihî Süleyman Paşa Türbesi’ne titreyerek giren ve yüce ruhuna selam verdiğini belirten İbrahim Alâettin, “Üstünde kayboldu sallarin izi. / Sana geçit veren güzel denizi ... “ dizeleriyle Osmanlı kroniklerinde anlatılan bir sal üzerinde kırk yiğitle Gelibolu’ya geçiş efsanesine de atıfta

78 Taşpınar, *Nazmi Ziya*, s.114-115.

79 Mehmet Üstünipek, *Işığın Ressamı Nazmi Ziya Güran*, İstanbul 2012, s.11-12, 167-168.

80 BOA, MF.MKT, No: 1210/28, tarih: H-22-08-1333 [5 Temmuz 1915].

81 Beşir Ayyazoğlu, *Edebiyatın Çanakkale’yle İmtihanı Arıburnu ve Seddülbahir’de On Gün*, İstanbul 2015, s.178.

82 Ayyazoğlu, *Edebiyatın Çanakkale’yle İmtihanı Arıburnu ve Seddülbahir’de On Gün*, s.10-11, 17-19.

83 Namık Kemal’in Gelibolu mutasarrıflığı zamanında EbuZZiya Tefvik ile birlikte Bolayır’a gittiği ve burada çok sevdiği Süleyman Paşa Türbesi’ni ziyaret edip, kendisinin de öldüğü zaman buraya gömülme istediğini dile getirmiştir. Namık Kemal, Sakız’da vefat etmiştir. EbuZZiya Tefvik’in Sultan II. Abdülhamid’e Namık Kemal’in birlikte türbe ziyaretindeki sözlerini iletmesi üzerine, padişah, Namık Kemal’in Sakız’da defnedildiği yerden alınıp, Bolayır’da Süleyman Paşa Türbesi yanında Tefvik Fikret’in projesini hazırladığı türbeye defnedilmesini sağlamıştır. Ayyazoğlu, *Edebiyatın Çanakkale’yle İmtihanı Arıburnu ve Seddülbahir’de On Gün*, s.107-113.

84 İbrahim Alâettin, *Çanakkale İzleri*, İstanbul 1926; Ayyazoğlu, *Edebiyatın Çanakkale’yle İmtihanı Arıburnu ve Seddülbahir’de On Gün*, s.200-201.

bulunur.⁸⁵ Aynı heyetteki bir diğer yazar Mehmed Emin Yurdakul (1869- ?), geziden dönünce 1915'te yazdığı ve *Ordunun Destanı* adını vererek kitap olarak yayımladığı uzun manzumesinde:

“İşte, altun sikkesiyle o Şehzade Süleymanlar, Aksungurlar, Demirtaşlar ...
İki salda Rumeli'yi fethetme koşan kırk-yoldaşlar;
Seksen yılda bu devlete temel atan o arslanlar!
Her birinin bize bakan bakır renkli er çehresi...”⁸⁶

diyerek Şehzade Süleyman Paşa ile kırk yoldaşın iki salla gittiği Rumeli fethine övgüler dizer. Gerek İbrahim Alâettin, gerek Mehmed Emin Bey, Rumeli Fatihî Şehzade Süleyman Paşa için yazdıklarıyla sal üzerinde Rumeli'ye geçiş efsanesini gündeme getirirler. Heyette yanlarında olan ressam Nazmi Ziya'nın da bu konuyu işleyen bir resim yapmış olabileceği düşünülebilir. Ayrıca heyetteki bir diğer yazar Hamdullah Suphi (1885-1966), Bolayır'daki bu türbeleri ziyaretin etkisiyle yazdığı yazısında, türbelerin zarar görmüş olduğunu belirterek “Rumeli yollarını açan büyük fâtihin, kalbe huşu veren kutsî, fakat hakaret görmüş türbesi yanında direkleri yıkılmış, kubbesi yere düşmüş diğer bir lâhit var ki, büyük şairimiz Kemal Bey'indir. En mesut bir tesadüf, Avrupa yollarını açmış iki büyük yurddaşı yanyana getirmiş bulunuyor. Bunlardan biri maddî Avrupa'ya, diğeri manevî Avrupa'ya Türkleri isal eden iki kahraman, iki rehberdir.”⁸⁷ diyerek 1915 Çanakkale Zaferi ve devam eden savaş ortamında, kahramanlıklarla, zaferlerle dolu Türk tarihinden Rumeli Fatihî Süleyman Paşa'nın fethini tekrar gündeme getirmektedir.

Nazmi Ziya'ya, *Edebî Heyet* dışında, 1915'te ayrıca Maarif Nezareti tarafından Osmanlı tarihiyle ilgili konuları içeren tablolar ile ilgili bir görev daha verilir. Okullarda duvarlara asılmak amacıyla tarihi levha ve coğrafya tablolarının temini, basılması ve reproduksiyonlarını hazırlamak için kısa süreliğine Almanya'ya gönderilmiştir. “Mekatiplere konmak üzere Almanya'dan getirtilen tarihi levhalarla coğrafya tablolarının tab ve tedarikiyle bu konu hakkında Nazmi Ziya Bey'in çalışmaları. Avrupa'dan getirilmesi kararlaştırılan onbeşer levhadan ibaret tabloların her birinden biner adet yapılması. Budapeşte Sanayi-i Nefise müzelerinde bulunan Osmanlı Tarihi ile ilgili tablolar ve bunlarla ilgili malumat. İstanbul civarında yağlıboya ve karakalem resimleri yapacak ressam Nazmi Ziya Bey'e çalışmalarında Askeriyece yardımcı olunması.”⁸⁸ konulu belge de H-9-01-1334 [17 Kasım 1915] tarihli olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. 1915'te Maarif Nezareti tarafından mekteplerin duvarları için Türk tarihine ait on kadar tabloyu yapmakla memur edilen sanatçının Almanya'da bastırılan bu tablolar arasında Lala Mehmet Paşa'nın Boçka'ya Macar krallık tacını giydirmesi, Getuvar muhasarası, İstanbul'da bir cirit oyunu, Üçüncü Mustafa'nın kılıç alayı olduğu İbrahim Alâettin Gövsa, tarafından *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*'nde

85 Ayvazoğlu, *Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihani Arıburnu ve Seddülbahir'de On Gün*, s.112.

86 Mehmed Emin, *Ordunun Destanı*, İstanbul 1331, s.16-17'den aktaran Ayvazoğlu, *Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihani Arıburnu ve Seddülbahir'de On Gün*, s.112, 115.

87 Ayvazoğlu, *Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihani Arıburnu ve Seddülbahir'de On Gün*, s.108, 110.

88 BOA, MF.MKT, No: 1213/15, tarih: H-9-01-1334 [17 Kasım 1915].

bildirilir.⁸⁹ Yazar, 1915'te Nazmi Ziya ve İbrahim Çallı'nın da olduğu Edebî Heyet üyesi olarak Çanakkale'ye gidenler arasında olduğundan Nazmi Ziya ile tanışıklığı vardır. Turan Erol da *Nazmi Ziya* kitabında, Maarif Nezareti tarafından 1915'te bu tabloların röprodüksiyonlarını hazırlamak için Almanya'ya gönderilen Nazmi Ziya'nın okullar için hazırladığı ve artık hepsinin yok olup gitmiş olduğu akla gelen tablolarının konularının “İstanbul'da bir cirit oyunu”, “Üçüncü Mustafa'nın kılıç alayı” ve “Zigetvar kuşatması” olduğunu belirtir.⁹⁰ Kitapta ayrıca, 64 x 100 cm boyutundaki karton üzerine yağlıboya “Zigetvar Kuşatması”, resminin görüntüsüne ve 13 x 18 cm boyutunda ve “Türklerin Avrupa'ya geçisi (temsili)” bilgisiyle Şehzade Süleyman Paşa'nın salla Rumeli'ye geçişini konu alan resminin görüntüsüne yer verilmiştir.⁹¹

Nazmi Ziya'nın, Türk tarihinden kahramanlık içeren resimler kapsamında “Salla Geçiş” resmini, bu kapsamda yapmış olması da muhtemeldir. Eseri, Halid Naci'nin Milli Saraylar Koleksiyonu'ndaki yağlıboya tablosunun adeta kopyası gibidir. Ancak, Nazmi Ziya'ya atfedilen resimde, çok küçük ayrıntılarla değişikliğe gidilmiştir. Özellikle, soldaki figürlerde, duruşlar aynı olmakla birlikte, başta sol kısımda arkası dönük olarak kürek çeken figürün yanında duran figürün kıyafetinde ve başlığında olduğu gibi özellikle baş ve başlıklarda küçük farklılıklar yaratmıştır.

Resim 5- Nazmi Ziya, “Salla Geçiş”, 13 x 18 cm. (*Nazmi Ziya*, s.114.)

Karikatürist, illüstratör ve ressam olarak tanınan Münif Fehim de konu ile ilgili resimler yapmıştır. Nebioğlu Yayınevi'nden haftalık yayımlanan *Resimli Yirminci Asır / Yirminci 20. Asır* mecmuasının 11 Ekim 1952 tarihli 9. sayısında arka kapakta Münif Fehim'in renkli tablosunun görüntüsü vardır. Hasan Âli Ediz'in yazdığı “50 Türk Zaferi”

⁸⁹ İbrahim Alâettin Gövsa, “Nazmi Ziya”, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul 1946, s.279.

⁹⁰ Erol, *Nazmi Ziya*, s.16. Turan Erol, bu bilgiye Refik Epikman tarafından kendisine verilmiş olan yazarı ve gazetesi belirtilmeyen “Değerli sanatkârmız Ressam Nazmi Ziya'nın hayatı ve eserleri” başlıklı 12.9.1937 tarihli bir gazete kupüründen ulaştığını belirtmiştir. Erol, *Nazmi Ziya*, s.29-30.

⁹¹ Erol, *Nazmi Ziya*, s.16-17.

yazı dizisinin resimleri, Münif Fehim tarafından hazırlanmıştır. Yazı dizisinin “Rumeliye Geçiş” başlığını taşıyan bölümünde, Osmanlı tarihinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilen Rumeli'ye geçiş anlatılmıştır. Ediz, yazısında, Orhan Gazi'nin Çanakkale Boğazı'na indikten sonra Rumeli'ye geçme arzusunu ortaya attığını; oğlu Süleyman Paşa'nın da bu arzusunu benimseyerek vazifenin kendisine verilmesini istediğini; bunun üzerine Orhan Gazi'nin oğlunu bu işe memur ettiğini; Süleyman Paşa'nın sahilleri tetkik edip şimdiki Kapıdağ yarımadasına gittiğini ve Edincik harabelerini gezip etrafı dikkatle inceleyip, hazırlıklarını tamamlamaya çalıştığını belirtir. Tarihlerin kaydettiğine göre de Süleyman Paşa'nın iki büyük sal yaptırdığını ve sallara seksen cengâverden oluşan bir müfreze bindirip, bir gece yarısı boğazın en dar yerinden karşıya geçerek bir Bizans kalesini zapt ettiğini yazmıştır. Geçiş tarihi olarak, bazı kaynaklara göre H.758/M.1357, bazı kaynaklara göre ise H.755/M.1354 yılına rastladığını ve geçiş yeri olarak büyük ihtimalle şimdiki Çanakkale şehrinin bulunduğu mevkinin kabul edildiğini ve Rumeli kıyılarında Tzympe/Çimni mevkinde çıktığını açıklar. Bazı yerli ve yabancı kaynakların Türklerin Rumeli'ye geçişin sallarla değil, muntazam gemilerle geçtiğini kaydettiğini de belirterek, “İster sallarla, ister gemilerle geçilmiş olsun, mühim olan hâdisenin kendisidir. Türklere İstanbul'un fethi imkânını veren, onlara Avrupanın kapılarını açan bu Rumeliye geçiş hâdisesidir. Onun için Rumeli'ye geçiş, Türk tarihinin en şanlı sahifelerinden, biri olarak kabul olunmalıdır.”⁹² değerlendirmesini yapar. Münif Fehim, anlatılan bu olayda en can alıcı ve ilgi çekici sahne olarak, iki sal ve bu sallara binmiş olan seksen cengâverden oluşan müfrezenin karaya yanaşma anını canlandırmıştır. Karaya yanaşmakta olan sal ve kalabalık figür topluluğu resmedilmiştir. Kompozisyonun merkezindeki büyük salda, çok sayıda silahlı asker vardır. En öndeki kaftanlı figür, Şehzade Süleyman Paşa olmalıdır. Kıyıya inmiş olan bir kişi de halatla salı çekmektedir. Kalabalığın olduğu salda kırmızı sancak renk olarak öne çıkarken, tuğ ve mızraklar da karanlıkta belirir. Sağ tarafta, kara parçası ve geriye doğru denizde ikinci sal seçilir. Resmin arka planını ise bulutlu gökyüzü kaplar.

⁹² Hasan Âli Ediz, “Rumeliye Geçiş”, *Resimli Yirminci Asır / Yirminci 20. Asır*, C.1, S.9, 11 Ekim 1952, s. arka kapak.

Resim 6- Münif Fehim, “Rumeliye Geçiş”. (Resimli Yirminci Asır / Yirminci 20. Asır, C.1, S.9, 11 Ekim 1952, arka kapak.)

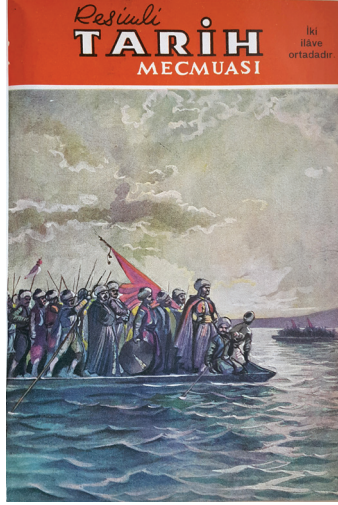

Resim 7- Münif Fehim, “Rumeliye Geçiş”. (Resimli Yirminci Asır / Yirminci 20. Asır, C.1, S.9, 11 Ekim 1952, arka kapak.)

Münif Fehim’in ikinci resmi de ilkinе benzemekle birlikte, burada denizde küreklerle çekilerek ilerleyen sal ve üzerinde yine kalabalık figürler vardır. Önceki resimde olduğu gibi sağ geride ikinci sal belirir ve geri planda açık bulutlu gökyüzü ile kompozisyon sonlanır. Bu resim, önceki resme göre daha aydınlıktır. İlk resim yatay gelişirken, burada dergi kapağı tasarımına uygun olarak dikey kompozisyonlu kurgulanmıştır. Münif Fehim, özellikle tarihi konulu resimleriyle döneminde yayımlanan tarih dergileri ve kitaplarının en popüler ismi olmuştur. Dergiler, kitaplar için kapaklar,

illüstrasyonlar yapmıştır. Bu iki eseri de mecmualar için hazırlamıştır.

Resim 8- Münif Fehim, “Türklerin Rumeli’ye geçişleri”. (*Resimli Tarih Mecmuası*, S.39, Mart 1953, kapak.)

Server R. İskit’in aylık yayımlanan *Resimli Tarih Mecmuası*’nın Mart 1953’teki 39. sayısının kapak resmi olan bu resim için, derginin iç kapağında altta, “Kapakdaki resim: Türklerin Rumeli’ye geçişlerini tasvir etmektedir. Münif Fehim’in eseridir.” açıklaması vardır. Ayrıca “Türklerin Rumeliye Geçiş”i” başlığıyla ilk sayfada yer alan yazıda,⁹³ Halid Naci’nin de aynı konulu eseri siyah beyaz basılmış ve resim altı bilgisi olarak “Türklerin Rumeli’ye geçişini tasvir eden bu resim merhum ressam Halit Bey’in eseridir Münif Fehim’in bu mevzudaki tablosu kapağımızdadır” bilgisi yazılmıştır. Metin yazarı Sadi Koçtaş, Şeyh Mahmud’un Rumeli’ye sallarla geçen şehzade Süleyman Paşa’ya hitaben yazdığı methiyeye yer vermiştir.

“Velâyet gösterip halka, suya seccade salmışsın;
Yakasın Rumeli’nin desti takva ile almışsın.”⁹⁴

Koçtaş’ın yazısındaki tespitlere göre; Osmanlı müverrihlerine göre, 1357’de Gazi Süleyman Paşa, arkadaşları Ece ve Fazıl beyleri bir sandalla gece Gelibolu kuzeyindeki Çimni Kalesi civarına çıkarıp araziye incelettirmiştir. Bu sırada bir Rum yakalayarak bu Rum esirin kılavuzluğunda Lapseki ile Çardak bölgesinde sığır derilerinden yapılan iki sala seksen cengaver arkadaşla birlikte binerek sabaha karşı Bolayır iskelesi civarında Rumeli’ye ayak basmıştır. Şimdilerde Namaztepe olarak adlandırılan yerde sabah

93 Sadi Koçtaş, “Türklerin Rumeliye Geçiş”, *Resimli Tarih Mecmuası*, S.39, Mart 1953, s.2089-2092.

94 “Halka velilik kerameti gösterip suya koyduğun seccade (salı kastediyor) ile denizi aşmışsın ve Rumeli yakasını almışsın.” Koçtaş, “Türklerin Rumeliye Geçiş”, s.2089, 2091.

namazı kılan bu kahramanlar, ahalsi tarlalara gitmiş olan Çimni Kalesi'ni zapt etmiştir. Limandaki gemileri de alarak üç günde üç bin dilâveri Rumeli'ye geçirmişlerdir. Koçtaş, Rumeli'ye geçişin ünlü Osmanlı müverrihleri tarafından bu şekilde anlatıldığını; bu anlatımdan yola çıkılarak halk edebiyatında manzumeler dizilmiş ve ressamlar tarafından da seksen kahramanın sallarla geçişini tasvir eden tablolar yapılmış olduğunu belirtir. Ancak, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye sallarla değil, muntazam gemilerle geçtiğini kabul eder. Bu olayı, Bizans tarihçilerinin daha doğru aktardığını belirtip, Osman Gazi zamanında Marmara sahillerinin muhafazasında Karamürsel kumandasındaki “İnce donanma” olduğunu ve Mudanya sahillerinde Kiyos ve Kalo Limni (İmralı) adalarının zapt edildiğini bildirir. Kalo Limni'yi alan Kara Ali'nin (Emir Ali/İmralı) Rumeli'ye ilk geçenler arasında bulunduğunu belirterek, Gelibolu Hamzabey sahilindeki türbesinin kitabesinin 758/1357 tarihli olduğunu vurgular. Kantakuzinos'a yardım amaçlı gemilerle binlerce askerini Rumeli'ye geçiren ve karısı Theodora'yı almak için otuz gemiyle askerlerini Silivri'ye gönderen Orhan Gazi'nin Rumeli istilası için askerlerinin Çanakkale boğazını sığır derisinden yapılmış sallarla geçmelerini gerçeğe pek uygun göremediklerini belirtir. Rumeli'yi iyi bilen Süleyman Paşa'nın kimsenin dikkatini çekmeden kalenin son durumunu öğrenmek ve kılavuz temin etmek için ilk geçen arkadaşları kayıkla geçirmiş olabileceğini ve bu işin seksen muhariple değil, birkaç dilâverle yapılacağını açıklar. Geçiş şekli nasıl olursa olsun, 1357 senesinde Şehzade Süleyman Paşa komutasında Gelibolu yarımadasına çıkılıp öncelikle, Çimni Kalesi'ni zapt edip oraya yerleşerek kısa zamanda Bolayır ve Ekzamil kaleleri de ele geçirilerek Gelibolu'nun alındığını ve Rumeli fütuhatının devam ettiğini kaydetmiştir.⁹⁵ Münif Fehim, bu yazının yayımlandığı dergi için hazırladığı kapakta, iki sal ile Boğaz'ı geçmeye çalışan seksen kahramanın geçişini canlandırmıştır.

1957'de yayımlanan *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde, Orhan devrinde Osmanlıların sallarla Rumeli'ye geçişleri konusunu pekiştirmek için bu olayı görsel olarak canlandıran renkli bir resim vardır. İmzasız olan, kimin yaptığı belirtilmeyen ve altında, “Orhan devrinde Osmanlıların sallarla Rumeli'ye geçişleri”⁹⁶ açıklaması yer alan resimde, hafif dalgalı denizde birinci planda bir sal üzerinde kalabalık figür grubu ve orta planda daha geride küçük olarak betimlenmiş üç sal daha belirir ve bunlarda da kalabalık figür grubu seçilir. Geri planda ise tepeler ve gökyüzü ile kompozisyon sonlanır. Ön plandaki büyük sal, soldan sağa doğru diyagonal bir hareket içinde olup, üzerinde dönem kıyafetleriyle betimlenmiş figürler ile ortada sancak betimlenmiştir. Eserde, bu resmi yapan kişinin adı belirtilmemiştir ve kitabın baş tarafında “Resimler Hakkında İzah:” başlığıyla kitapta kullanılan resimlerin kaynakları açıklanmıştır. Padişah portreleri serileri dışındaki portrelerle, vaka resimlerinin muhtelif müze, arşiv, albüm ve kitaplardan alındığı, “... bâzı vakaların canlandırılması ve tetkikinin kolaylaştırılması için de ressamlarımızla haritacımızın fırça ve kalemlerinden faydalanılmıştır. Resimlerden icabedenlerin altına nereden alındığı veya kime aidolduğu yazılmıştır.”⁹⁷ açıklaması yapılmıştır.

95 Koçtaş, “Türklerin Rumeliye Geçışı”, s.2089, 2091-2092.

96 Cezar, *Resimli - Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.80.

97 Cezar, *Resimli - Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, iç kapak.

Resim 9- “Orhan devrinde Osmanlıların sallarla Rumeli’ye geçişleri”, (Mufassal Osmanlı Tarihi Tablosu No.3). (Resimli - Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, s.80.)

Resimdeki renkler, deniz, denizdeki dalgalar, sal ve üzerindeki figürler genel olarak Münif Fehim’in tarzına uygundur. Ancak, kitapta Münif Fehim’e ait olan resimlerin altlarında açıklama olarak sanatçının adı belirtilmiştir. Bu resimde ise “(Mufassal Osmanlı Tarihi Tablosu No.3)” açıklaması verilmiştir. Kitapta, benzer nitelikte renkli resimler vardır ve altlarına sanatçı adı belirtilmeden numara değişmek kaydıyla bu açıklama ile yetinilmiştir. Münif Fehim, İskit Yayınevi için çok sayıda resim, illüstrasyon, kapak tasarımı hazırlamıştır ve bunlar gerek kitaplarda gerekse ansiklopedi ve dergilerde yayımlanmıştır. İskit Yayınevi tarafından Ocak 1950’de ilk sayısı yayımlanan Server R. İskit’in haftalık *Resimli Tarih Mecmuası*’nın kapak sayfalarında Münif Fehim’in renkli ve iç sayfalarında ise siyah beyaz resimleri vardır. Sanatçının dergideki yazılara görsel açıdan değer katan gerek tablo niteliğinde, gerekse illüstratif nitelikte hamasî olarak özellikle Türk tarihinden önemli kişilikler, olaylar, savaş, kahramanlık ve zafer temalı suluboya, guaj çalışmaları yer almıştır. *Resimli - Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi* de 1957 yılında, İskit Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Türklerin Rumeli’ye geçişini, Türk tarihi açısından dönüm noktalarından biri olarak değerlendirmek mümkündür. 14. yüzyıl ortalarında 1350’li yıllarda, Şehzade Süleyman’ın Rumeli’ye geçtiği ve Gelibolu’yu fethettiği bilinir. Fetih hareketleri sonucunda, Rumeli Fatihi olarak anılan Süleyman Paşa ile yanındaki beylerin, askerlerin Rumeli’ye geçiş şekli, kaynaklarda farklı anlatılır. Ünlü Osmanlı müverrihlerinin

anlatımlarına bağlı kalarak, kırk ya da seksen kişilik bir ekiple sallarla geçişin sağlandığı rivayet edilir ve bu konuyla ilgili halk edebiyatında manzumeler dizilmiş, ressamlar tarafından da kahramanların sallarla Rumeli'ye geçişini tasvir eden resimler yapılmıştır. Ancak, Cezar, Koçtaş, İnalçık, Afyoncu başta olmak üzere birçok tarihçi, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye sallarla değil, muntazam gemilerle geçtiğini kabul eder. Ayrıca, Türklerin Rumeli'ye geçişi konusunu, Bizans tarihçilerinin daha doğru aktardığı belirtilir. Osman Gazi zamanında Marmara sahillerinin muhafazasında Karamürsel kumandasında "İnce donanma" olduğu da bilinir. Orhan Gazi, Kantakuzenos'a yardım amacıyla binlerce askeri gemilerle Rumeli'ye geçirmiş ve karısı Theodora'yı almak için de askerlerini otuz gemiyle Silivri'ye göndermiştir. Rumeli istilası için askerlerin Çanakale boğazını sığır derisi ve ağaçlardan yapılan sallarla geçmeleri, gerçeğe pek uygun görülmemektedir. Rumeli'yi iyi bilen bir kişi olduğu düşünülen Süleyman Paşa'nın gizlice kalenin son durumunu öğrenmek ve kılavuz temin etmek için ilk geçen arkadaşlarını kayıkla geçirmiş olabileceği ve bu işin seksen muhariple değil, birkaç dilâverle yapılabileceği kabul edilebilir. Öncesinde de defalarca Rumeli topraklarına geçiş yapılmıştır. Aydınoğlu Umur Bey ve Orhan Gazi, Bizans ile müttefiklik kapsamında, çeşitli askeri kuvvetler sağlamıştır. Kantakuzenos tarafından 1352'de üs olarak Çimpe Kalesi Süleyman Paşa'ya verilmiştir. Sultan Orhan'ın oğlu Şehzade Süleyman Paşa komutasında, Anadolu yakasından, Rumeli yakasındaki Gelibolu'ya geçilerek öncelikle üs olarak Çimpe Kalesi ve ardından Bolayır, Gelibolu, Keşan, Tekirdağ, Çorlu fethiyle Rumeli toprakları ele geçirilmiştir. 2 Mart 1354 tarihindeki deprem nedeniyle de bölgede yıkım olmuş ve savunmasız kalmıştır. Süleyman Paşa komutasında, Çimpe Kalesi ve Gelibolu alınmıştır. Böylece, Türk tarihinde Rumeli fütuhata gerçekleşmiş ve bu sayede, Balkan fütuhata başlamıştır.

15.-16. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinin efsanevi anlatımındaki sal ile geçiş konusunda, denizden geçiş güzergâhı için öncelikle, Lapseki kıyılarında Çardak tarafından geçildiği düşünülür. Günümüzde Gelibolu Bolayır tarafında Çimpe Kalesi olarak adlandırılan askeri tabyalar, kale olarak değerlendirilmiştir. Ancak, buranın denize olan uzaklığı, tepedeki konumu ve var olan askeri tabyalar buranın bahsedilen Çimpe Kalesi olmadığını gösterir. Çimpe Kalesi, denize daha yakın bir noktada olmalıdır. Günümüz tarihçileri, Çimpe Kalesi'nin Eceabat'a yakın yerlerde aranması gerektiği konusunu da gündeme getirip tartışmaktadır.

Savaşları, zaferleri, kahramanlıkları konu alan hamasî resimler arasında, Türk sanatçıların destansı, efsanevi nitelikte sallarla Rumeli'ye geçiş olayını resimlerinde canlandırdıkları görülür. Bu konuda incelenen örnekler arasında ilk çalışmalar, Rumeli toprağı olan Edirne'de yaşayan ve orada şehit edildiğinden Şehit olarak anılan Hasan Rıza'ya aittir. Asker Ressamlar Kuşağı'ndan olan ve tarihi konulu resimleri ile portreleriyle tanınan sanatçı, İstanbul'da Askeri Müze'deki "Hasan Rıza Kulları 1316" olarak imza ve tarih olan 1316/1900 tarihli yağlıboya tablosunda ve Edirne Belediyesi Resim Koleksiyonu'ndaki 1321/1905 tarihli olan yağlıboya tablosunda, sallarla Rumeli'ye geçişi canlandırmıştır. Sanatçının Askeri Müze'deki tablosunun bir benzeri, İstanbul Deniz Müzesi'nde de vardır. Şehzade Süleyman'ın salla Rumeli'ye geçişini konu alan yağlıboya resimde, Halim imzası yer alır. Her iki resim de karşılaştırıldığında, yine bir asker ressam olan Halim Bey'in Hasan Rıza'nın tablosundan esinlenerek tablosunu

resmetmiş olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

Asker ressamından Halid Naci, bu temayı 1325/1907-1908 tarihli bir yağlıboya tablosunda betimlemiştir. TBMM Milli Saraylar Dolmabahçe Koleksiyonu'ndaki "Halid 1325" olarak imza ve tarih yazılı olan tablosunda, parlak bir dolunayın aydınlattığı gecede, sallarla geçiş canlandırmıştır. Saray için çalışan ve Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu'nda baş ressamlık yapmış olan Halid Naci'nin bu tablosunun bir benzeri, Türk resminde 1914 Kuşağı/Çallı Kuşağı/Türk İzlenimcileri olarak anılan sanatçılardan Nazmi Ziya Güran tarafından resmedilmiştir. Daha çok doğadan çalışan sanatçının özellikle İstanbul manzaraları meşhur olup, tarihi konulu çok az resmi vardır. Nazmi Ziya'ya atfedilen ve nerede olduğu bilinmeyen eserde, Halid Naci'nin tablosundan yararlandığı anlaşılır. Saldaki bazı figürlerin kıyafet ve başlıklarında farklılık görülür. Nazmi Ziya, bu resmi sipariş olarak yapmış olabilir. Nazmi Ziya, Çanakkale'de kahramanlıkları yerinde tespit etmek amacıyla 1915'te Çanakkale'ye gönderilen *Edebi Heyet* üyelerinden biridir. Heyet üyeleri, Bolayır'da Gazi Süleyman Paşa'nın türbesini de ziyaret etmiştir. Ayrıca, yine 1915'te Maarif Nezareti tarafından kendisine, mekteplerin duvarları için Türk tarihine ait Osmanlı tarihiyle ilgili konuları içeren tablolar ile ilgili bir görev verildiğine dair belgeler de mevcuttur.

Türk tarihinde yaşanan sayısız savaştan sonra, özellikle 20. yüzyıl başından ortalarına kadar olan süreçteki yakın tarihimize bakıldığında; Rumeli'deki Balkan Harbi, Çanakkale Kara ve Deniz Savaşları, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve II. Dünya Savaşı gibi savaşlar ve bu savaşların etkileri ile sonrasında toparlanma, yenilenme ve güçlenme ülküsü doğrultusunda, 1950'li yıllarda Türk tarihi ve hamasetiyle ilgili çeşitli tarih dergileri, kitaplar, ansiklopediler basılmıştır. Büyük ilgi gören bu eserlerde, olayları canlandıran resimler, illüstrasyonlar ayrı bir önem taşımış ve görsel açıdan yayımlandıkları esere değer katmışlardır. Estetik, sanatsal değerleri yanı sıra, tarihi ve kültürel bellek açısından da bu resimler farklı bir işleve de sahip olmuştur. 1950'li yıllarda illüstratör, grafik tasarımcı ve ressam olarak Münif Fehim, en çok tercih edilen sanatçı olmuştur. Özellikle, *Resimli Tarih Mecmuası* ve *20. Asır* dergileri örneklerinde de görüleceği üzere, tarihi sahneler, kahramanlar onun kalemıyla, fırçasıyla canlandırılmıştır. Türklerin *Rumeli'ye Salla Geçiş* teması, bu yayınlarda kapak tasarımlarında yer almıştır. Oldukça yalın olarak, açık denizde sallar üzerinde kalabalık figürlerle bu hamaset içeren olayı betimlemiştir. 1957'de yayımlanan *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde de isim belirtilmemesine karşılık, benzer nitelikte bir resim daha yayımlanmıştır. Bu resim de Münif Fehim'in dergi kapaklarında yer alan çalışmalarıyla uyum içindedir.

Tüm resimlerde, ortak olarak denizde genelde iki sal olmak üzere, sallar üzerinde kalabalık figür grubu olarak gaziler/yiğitler betimlenmiştir. Tarihi kaynaklarda da bu yiğitlerin sayısı bir salda kırk ya da iki salda toplamda seksene yakın olarak bahsedildiğinden, incelenen resimlerde de sanatçıların bu etkiyi vermeye çalışmış olduğu görülür. Sanatçılar, tek sal betimlememiştir, sal sayısı en az iki olarak olay canlandırılmış ve birinci plandaki sal daha büyük ve figürler belirgin, arkada orta planda kalan diğer sal daha küçük ve figürler daha belirsiz olarak kompozisyonlara yerleştirilmiştir. Geçişin gece yapıldığı rivayetinden hareketle Hasan Rıza ve Halid Naci, resimlerinde mehtaplı

bir gece atmosferi yansıtmak için dolunay resmederek geçişi canlandırmaya çalışmıştır. Hasan Rıza'nın gece karanlığını yansıtan Edirne Belediyesi Koleksiyonu'ndaki resmi dışında, genel olarak diğer resimler, neredeyse gün ışığı aydınlığında ışıklı görünümündedir. Figürlerin sarık, miğfer, şalvar, kuşak, cepken, kaftan gibi kıyafetlerinde, döneme uygun kıyafetler ve mızrak, kılıç, gürz gibi silah ayrıntılarına dikkat edilmeye çalışılmıştır. Hasan Rıza ve Halim Bey'in birbirinin benzeri olan resimlerinde, Rumeli yakasında tepelik araziye sahip Gelibolu topraklarında denize yakın olarak temsili bir kale görünümü vardır. Büyük olasılıklı, Çimpe Kalesi canlandırılmaya çalışıldığı düşünülebilir.

Edirne'de şehit edilen ressam Hasan Rıza'nın 1900'lerin başlarında resmetmiş olduğu Şehzade Süleyman'ın salla Rumeli'ye geçişi konulu resimleri, bu konudaki ilk örnekler olarak değerlendirilebilir. Bu tema, Halim Bey, Halid Naci, Nazmi Ziya ve 1950'li yıllarda Münif Fehim tarafından da resimlerinde konu edilerek, Türk resim sanatı içerisinde hamasî resimler alanında üretilmiş çalışmalar arasında yerini almıştır. Örneklerde de görüldüğü üzere, Şehzade Süleyman Paşa'nın yanındaki yiğitlerle birlikte salla Rumeli'ye geçişi konusu, sınırlı sayıda sanatçının eserlerine yansımıştır. Cumhuriyet öncesi Türk resminde, Batılılaşma Dönemi ve Meşrutiyet Dönemleri dikkate alınınca Hasan Rıza, Halim Bey ve Halid Naci gibi asker kökenli sanatçıların, Osmanlı tarihinden konular ve hamaset içeren sahneler olarak konuyu benzer nitelikte resmettikleri görülür. Hamaset konusu bakımından özellikle Cumhuriyet Dönemi Türk ressamlarının yapıtları arasında bu konu çok sınırlı kalmış ve 18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Zaferi başta olmak üzere, Çanakkale Kara ve Deniz savaşları, İstiklal Harbi, Kurtuluş Savaşı gibi yakın tarihte yaşanan savaş ve kahramanlık konuları daha çok resmedilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Maarif Nezâreti Mektubi Kalemî Evrakı (MF.MKT)

BOA, MF.MKT, No: 1210/28, tarih: H-22-08-1333 [5 Temmuz 1915].

BOA, MF.MKT, No: 1213/15, tarih: H-9-01-1334 [17 Kasım 1915].

Araştırma Eserleri

Afyoncu, Erhan, “On soruda Rumeli’ye geçiş”, *Popüler Tarih*, Kasım 2002, s.22-27.

Aksaray, Bülent (Ed.), *İstanbul Deniz Müzesi Resim Koleksiyonu İstanbul Naval Museum Painting Collection*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, İstanbul 2004.

Aktepe, Münir, “Osmanlıların Rumeli’de İlk Fethettikleri Çimbi Kal’ası”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C.1, S.2, İstanbul 1950, s.283-307.

Aktepe, Münir, “Çimbi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.317-318.

Anonim, *Tevârih-i Âl-i Osman -F. Giese Neşri-*, (haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.

Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2013.

Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (çev. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç), K Kitaplığı, İstanbul 2003.

Âşık Paşazade, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, (çev. Atsız), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2100, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:411, Tarih Dizisi:1, İstanbul 1992.

Atik, Kayhan, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Ayvazoğlu, Beşir, *Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihanı Arıburnu ve Seddülbahir'de On Gün*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015.

Başaran, Tijen, “Osmanlıların Rumeli’ye Geçiş’ Tablosu’nun Restorasyonu”, *MS Milli Saraylar*, S.4, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2008, s.99-107.

- Boyar, S. Pertev, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devirlerinde Türk Ressamları Hayatları ve Eserleri*, Jandarma Basımevi, Ankara 1948.
- Cezar, Mustafa, *Resimli - Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.1, İskit Yayınevi, İstanbul 1957.
- Cezar, Mustafa, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, C.I, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli - Haritalı*, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- Dirimtekin, Feridun, "Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeli'ye Geçiş ve Yerleşimleri", *VII. Türk Tarih Kongresi 25-29 Eylül 1970 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973, s.577-580.
- Dukas, *Bizans Tarihi*, (çev. VL. Mirmiroğlu), İstanbul Fetih Dermeği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1956.
- Ediz, Hasan Âli, "Rumeliye Geçiş", *Resimli Yirminci Asır / Yirminci 20. Asır*, C.1, S.9, 11 Ekim 1952, arka kapak.
- Emecen, Feridun, "Gelibolu", C. XIV, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s.1-6.
- Emecen, Feridun, "Süleyman Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s.94-96.
- Emecen, Feridun M., "Orhan Bey'in 1348 Tarihli Mülknamesi Hakkında Yeni Bazı Notlar ve Düşünceler", *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2010, s.307-326.
- Emecen, Feridun M., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- Emecen, Feridun, "Rumeli Fâtih Süleyman Paşa'ya Dair Bazı Meseleler ve Notlar", *Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal of Eurasian Inquires (AVİD)*, C.6, S.1, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, İstanbul 2017, s.1-8.
- Erol, Turan, *Nazmi Ziya*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.
- Gibbons, Herbert Adams, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, (çev. Ragıp Hulusi (Özdem)), 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1998.
- Giray, Kıymet, "Hamasi Resim Sergisi", *Türkiye'de Sanat*, S.21, 1995, s.60-65.
- [Gövsal], İbrahim Alâettin, *Çanakkale İzleri*, Kütüphane-i Hilmi, İstanbul 1926.

- Gövsa, İbrahim Alâettin, "Nazmi Ziya", *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyatı, İstanbul 1946, s.279.
- Günal, Zerrin, "Çimpi (Tzympe) Kalesi'nin Yeri", *XV. Türk Tarih Kongresi 11-15 Eylül 2006*, C.IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s.939-948.
- Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, (haz. Necdet Öztürk), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1991.
- Hammer, Joseph von, *Osmanlı Tarihi*, C.I, (çev. Mehmet Ata), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991
- Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I, (haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979
- İnalcık, Halil, "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), C. I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.37-117.
- İnalcık, Halil, "Rumeli", *İslâm Ansiklopedisi*, C.IX, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s.766-773.
- İslimyeli, Nüzhet, "Kaymakam Halil (1887-1937)", *Asker Ressamlar ve Ekoller*, Asker Ressamlar Sanat Derneği Yayınları, Ankara 1965, s.98-99.
- İslimyeli, Nüzhet, "Halim", *Türk Plastik Sanatçıları Ansiklopedisi*, C.I, Ankara Sanat Yayınları, Ankara 1967, s.261-262.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012.
- Karatepe, İlkey, *Askeri Müze Resim Koleksiyonu*, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, İstanbul 2011.
- Koçtaş, Sadi, "Türklerin Rumeliye Geçişi", *Resimli Tarih Mecmuası*, S.39, Mart 1953 s.2089-2092.
- Lutfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (haz. Âli Bey), Matbaa-i Amire, İstanbul 1341.
- Mantran, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I Osmanlı Devletinin Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*, (çev. Server Tanilli), 4. Baskı, Adam Yayınevi, İstanbul 2000.
- Mehmed Emin, *Ordunun Destanı*, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul 1331
- Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi*, C.I, (haz. Faik Reşit Unat- Mehmed A. Köymen), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1949.

- Mevlânâ Mehmed Neşri, *Cihannümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, (haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008.
- Nicoloudes, Nicolaos, “Bir Tarihi Olayın Açıklanması ile İlgili Sorunlar: Gelibolu’nun Fethi ve Laonikos Chalkokondyles”, (çev. Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.27, S.44, 2008, s.205-213.
- Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, (haz. Atsız), Tercüman 1001 Temel Eser 5, İstanbul 1972.
- Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502) Uç Beyliğinden Dünya Devletine*, (haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Özdeniz, Engin, *Türk Deniz Subayı Ressamları Turkish Naval Officer Painters*, 2. Baskı, Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, İstanbul 2000.
- Öztürk, Necdet (haz.), *Oruç Beğ Tarihi (1288-1502)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008.
- Parmaksızoğlu, İsmet, “Süleyman Paşa”, *Türk Ansiklopedisi*, C.XXX, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1981, s.94-95.
- Sarıdikmen, Gül, “Ressam Halit Naci”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler 10-12 Mayıs 2002*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2003 s.408-415.
- Sarıdikmen, Gül, “Savaş ve Sanat: Çanakkale Savaşları’nın Ressamları ve Eserleri”, *Gelibolu Tarih, Efsane ve Anı*, (ed. İbrahim Güran Yumuşak - M. Mehdi İlhan), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Yayını, İstanbul 2013 s.531-554.
- Sarıdikmen, Gül, “Ressam Halid Naci ve Porselen Ressamlığı: Milli Saraylar Koleksiyonu’ndan Örnekler”, *Milli Saraylar Sanat - Tarih - Mimarlık Dergisi*, S.14, TBMM Milli Saraylar Yayını, İstanbul 2015, s.97-119.
- Sezgin, İbrahim, “Osmanlıların Rumeli’ye Geçiş ve İlk Fetihler”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), C. I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.212-216.
- Şükrullah Efendi, *Behcetü’l Tevârih Tarihine Aydınlığında*, (çev. Hasan Almaz), Mostar Yayınları, İstanbul 2010.
- Taşpınar, Atila, *Nazmi Ziya*, Apa Ofset Basım Hizmetleri, İstanbul 2004.
- Tekindağ, M. C. Şehabeddin, “Süleyman Paşa”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s.190-194.
- Tollu, Cemal, “Hamaî Resim Sergisi”, *Yeni Sabah*, 3 Eylül 1952, s.2.

- Uyar, Mesut – Erickson, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Ünver, A. Süheyl, *Ressam Şehit Hasan Rıza Hayatı ve Resimleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- Üstünipek, Mehmet, *Işığın Ressamı Nazmi Ziya Güran*, Rezan Has Müzesi, İstanbul 2012.
- Yetik, Sami, *Ressamlarımız*, C.1, Güzel Sanatlar Birliği Resim Şubesi Neşriyatı, Marifet Basımevi, İstanbul 1940.
- Zachariadou, Elizabeth A., “Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler”, (çev. Yunus Koç), *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, (der. Oktay Özel - Mehmet Öz), 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s.341-383.